

МИЛАН ОБРЕНОВИЋ IV

српски краљ

Краљ Милан Обреновић рођен је 10. августа 1854. године у Манасији од оца Милоша Обреновића (син господара Јеврема рођеног брата кнеза Милоша) и мајке Марије Катарци. Мајка му је била Влахиња. Име Милан добио је од кума кнеза Милоша, који је желео да овај носи име по његовом брату Милану, као и сину му Милану који је умро млад.

Милош Обреновић и Марија разишли су се скоро одмах након што је Милан рођен. Будући да је и Марија била лакомислена, кнез Михаило је постао Миланов тотор. Узео га је 1863. године кад је овај имао девет година. Од тада

је Милан живео у Паризу где су га подучавали одабрани учитељи, а од 1867. године учио је у једном до париских лицеја. Учио је веома добро, а у гимнастици је био најбољи у генерацији.

Након атентата на кнеза Михаила, поставило се питање ко ће бити нови кнез. Гарашанин је хтео да се кнез бира, али Блазнавац није. У рано јутро 30. маја 1868. године Блазнавац је дошао у касарну Београдског гарнизона и убедио официре да се за новог кнеза „извиче“ Милан Обреновић. Милана Обреновића је 11. јуна 1868. године из иностранства у Београд довео Јован Ристић. Народна скупштина је одржана у Топчидеру. Било је присутно око 500 посланика и, на Блазнавчеву интервенцију, далеко више војске, око 1.600 наоружаних људи. Милан Обреновић је као „једини законити наследник престола Српског“, изабран за новог српског кнеза. Сада је он „једини носилац великог имена Обреновића“ око кога се земља могла ујединити. До 10. августа 1872. године, када је Милан Обреновић постао пунолетан и коначно преузео власт, Србијом је владало Намесништво. Намесници су били Милоје Петровић Блазнавац (као министар војни), Јован Ристић и Јован Гавриловић.

Било је то време великих политичких турбуленција на унутрашњој политичкој сцени. Главни сукоби између странака вођени су око промене Устава из 1868. године. Либерали су били за тај устав, конзервативци су желели да га мењају, јер је био сувише либералан. На тој линији постојали су и стални сукоби између кнеза Милана и странака, посебно са радикалима. Из тих сукоба он је скоро увек умео мајсторски да се извуче. Био је у многим ситуацијама веома mudar. У време тзв. Источне кризе, током устанка у Босни и Херцеговини 1875. године, успео је да Србију остави изван ратног сукоба, иако су водећи политичари били за рат.

Кнез Милан се 5. октобра 1875. године у Београду оженио са Наталијом Петровом Кешко. Њен је отац био руски пуковник власник великих имања у Бесарабији. Мајка јој је била Румунка. Причало се да је Наталија руска принцеза, али она то није била. Брак није био политички, кнез Милан се заљубио у Наталију и запросио је. Кнегиња Наталија је 14. августа 1876. године родила престолонаследника, будућег краља Александра.

Србија је 30. јуна 1876. године објавила Турској рат. Црна Гора је то учинила два дана касније. Тако је започео Први српско-турски

рат. У њега Србија није ушла спремна, али се рачунало на помоћ Русије. Турци су кренули у офанзиву. Како су почели српски порази, кнез Милан се склонио из Параћина у Београд. Нарочито је било тешко након турске победе код Ђуниса. Долином Мораве Турци су лако могли стићи до Београда, Србија је била близу пропасти али, на срећу кнеза Милана и Србије, Русија је брзо реаговала. Предала је Порти 31. октобра ултиматум и рок од 48 сати да пристане на двомесечно примирје са Србијом. Тако је 1. новембра 1876. закључено примирје на два месеца.

Други српско-турски рат (1877–1878). Србија је повела 13. децембра 1877. године на подстицај Русије, која је већ била с Турском у рату. За кратко време ослобођена је Куршумлија, док су турске јединице напустиле Лесковац. Онда је пала Бабина Глава, два дана касније превој Свети Никола, а 24. децембра и Бела Паланка. За Пирот су вођене нешто жешће борбе али је, након три дана битке, 28. децембра и овај град заузет. Напад на Ниш је почео 7. јануара, а Турци су се коначно предали 10. јануара 1878. године. Српска војска је ушла у Ниш 12. јануара. Два дана касније ту је био и кнез Милан. Након тога настављене су операције ка Приштини. У међувремену заузето је и Врање (31. јануара 1878), а онда и Гњилане (4. фебруара). Победа код Врања можда је и највећа победа у овом рату.

Русија и Турска су у Једрену 31. јануара 1878. године постигле примирје. Тако је и овај рат Србије и Турске, након шест недеља, био завршен. Русија и Турска су 3. марта 1878. потписале Санстефански мир, којим је Србија била незадовољна. Још док је рат трајао, српска влада је затражила од Турске признање српске независности, али и припајање територије „старе Србије или садањег Косовског вилајета са додатком Видина”. Ово руска дипломатија није очекивала, тако да се о српским интересима није ни расправљало. Санстефански уговор је за Србију предвиђао независност и мање територијално проширење од око 150 km² (Ниш, Лесковац, Топлицу, Лаџ, делови Новопазарске и Митровачке нахије); за Црну Гору такође независност и велика територијална проширења (делови Херцеговине, лева обала Лима, Плав,

Гусиње, Бар); у БиХ би Турска спровела унутрашње реформе. Међутим, њиме је требало да буде створена велика аутономна Бугарска, у чији би састав ушла Македонија и југоисточни делови данашње Србије (Пирот, Врање). Због противљења других сила, Санстефански мировни уговор замењен је Берлинским уговором.

Уговор у Сан Стефану потпуно је окренуо кнеза Милана, до тада можда и највећег русофила у Србији, од Русије. Нагло се окренуо ка Аустроугарској, процењујући да она може утицати на то да Србија не трпи тако велике штете како је било предвиђено Санстефанским уговором. Стога је од 13. јуна до 13. јула 1878. године одржан Берлински конгрес, на ком је ревидиран Санстефански споразум. Присутновале су само велике силе – Русија, Енглеска, Аустроугарска, Немачка, Италија, Француска, а председавао је немачки канцелар Бизмарк. Незванични представник Србије био је Јован Ристић.

Конгрес је трајао месец дана, од 13. јуна до 13. јула 1878. године. Два главна питања била су: решавање судбине Велике Бугарске (с једне стране) и судбине Босне и Херцеговине (с друге стране). Питање оштећења Србије за Конгрес било је другостепено, требало га је решавати успут.

Под чврстом руком немачког канцелара Бизмарка, Конгрес је потпуно ревидирао одредбе Санстефанског споразума. Створене су две Бугарске: северно од планина Балкана Кнежевина Бугарска као турски вазал, и Бугарска јужно од Балкана као аутономна област у оквиру Турског царства, под именом Источна Румелија. Македонија, Албанија и северни делови Грчке остали су Турској. Црној Гори је призната пуна државна независност и добила је велика територијална проширења, удвостручила је своју територију уз нека ограничења суверених права. Румунија је такође постала независна и добила делове у Добруци, али јој је у корист Русије одузета Бесарабија. Било је и других одлука, везаних само за велике силе и за друга подручја у Европи.

За Србију је од далекосежног значаја била одлука да се Аустроугарској призна право да окупира Босну и Херцеговину и право да држи војне одреде у Новопазарском санџаку, који

раздваја Србију и Црну Гору. Тако су Србија и Црна Гора и даље остале раздвојене, овај пут не турским већ аустроугарским војним одредима.

Питање Србије расправљано је на Видовдан, 28. јуна. Према одлукама Берлинског конгреса, Србији је потврђена независност из Санстефанског споразума и проширење територије за четири округа: Нишки, Врањски, Пиротски и Топлички, проширење од 200 km².

Од Берлинског конгреса смер српске спољне политике из основа се променио. Турска није више била центар свих политичких догађања, то је постала Аустроугарска, тим пре што је због подршке на Берлинском конгресу она од Србије тражила и добила одређене привилегије, углавном економске.

Током наредне две године (1878–1880) кнез Милан се ретко појављивао. Сталне брачне несугласице постајале су све озбиљније, додатно појачане превременим порођајем кнегиње Наталије и смрћу тек рођеног мушког детета Сергија, који је сахрањен у цркви Светог Марка у Београду.

У то време почиње организовани страначки живот у Србији: почетком 1881. основана је Народна радикална странка, затим Напредна странка, а 17. септембра 1881. године либерали су се формално организовали у Дружину за помагање српске књижевности. Годину дана касније, 17. септембра 1882. године променили су назив у Либерална странка. Тиме је Србија за кратко време добила радикалну, напредњачку и либералну странку.

Уживајући подршку Аустроугарске, кнез Милан се фебруара 1882. године прогласио за краља. Србија је постала краљевина, а он први српски краљ у новијој историји. Међутим, већ октобра исте године на њега је у Саборној цркви у Београду извршен атентат (пуцала је Јелена Илка Марковић, удовица Јеврема Марковића, којег је краљ Милан погубио 1878). Оштре међустраничке борбе кулминирале су 25. септембра 1883. године у Тимочкој буни, у селима Рујиште, Милушинац и Богдинац. Буна се проширила на Књажевац, Зајечар, Бољевац, када су радикали покушали краља Милана да збаци с власти. Буна је брзо угушена, а рад Радикалне странке забрањен. Цео њен

Главни одбор тада је ухапшен, једини је Никола Пашић побегао и наредних шест година био у емиграцији.

У септембру 1885. године дошло је до уједињења Кнежевине Бугарске и Источне Румелије. Србија је тај догађај сматрала нарушавањем балканске равнотеже и кршењем Берлинског уговора. Краљ Милан је објавио рат Бугарској 14. новембра 1885. године. У овом рату све је било погрешно: од процене бугарске снаге па до оцене морала српске војске. Продор српске војске је у почетку био снажан, Софију је бранило само 2.000 војника. Тако је српска војска 4. новембра 1885. године стигла на 28 km од Софије, до места Сливнице. Међутим, Бугари су већ сутрадан узвратили напад и Србија је поражена и натерана на повлачење према Пироту. Три дана је требало да се српска војска сломи. Под Сливницом су Срби имали око 3.500, а Бугари око 2.500 страдалих. Краљ Милан је већ тада желео крај рата. Наставак сукоба је прекинут посредовањем великих сила – Бугари су 16. новембра прихватили примирје. Мир је закључен 3. марта 1886. године у Букурешту, али није довео до обнављања српско-бугарских односа, прекинутих још 1884. године.

Због свих пораза краљ Милан је био „узбуђен и малаксао”, у њему није остало ништа од некадашњег „бурног и охолог господара” (капетан Светозар Нешић). Спремао се чак и на абдикацију. Колико је стање било затегнуто види се и по томе што је одлучио да повуче један неочекиван потез. Наиме, 27. децембра 1885. године разговарао је са Пером Тодоровићем, који је заједно са осталим радикалским вођама био у затвору. Краљ је радикалима нудио опрост, али уз обавезу да му помогну. Тодоровић је пристао и краљ их је 1. јануара 1886. године све помиловао, осим оних у емиграцији, међу којима је био и Никола Пашић.

У априлу 1887. године сукоби између краља Милана и краљице Наталије дошли су до врхунца. Започели су бракоразводну парницу, скандал којим се Европа забављала. Уз велика натезања 12. октобра 1888. године брак краља Милана и краљице Наталије је коначно разведен.

Србија је 1888. године добила нови устав. Сматра се да је то био један од најнапреднијих грађанских устава у тадашњој Европи. Србија је њиме дефинисана као „уставна монархија с народним представништвом”, дакле постала је парламентарна монархија. На проглашење устава краљ Милан је у скупштинску салу довео свога сина престолонаследника Александра.

На пријему у двору 22. фебруара 1889. године, тачно у подне, краљ Милан је прочитао проглас о абдикацији. Био први српски владалац модерног доба који је своју владарску каријеру проживео од почетка до краја, није насилно смењен ни убијен. За разлику од Милоша Обреновића или кнеза Михаила, који су одлазили у иностранство на своја огромна имања, краљ Милан је са власти сишао без икаквога имања и сигурних прихода, у дуговима. Одлазио је сиромашнији него што је био када је долазио у Србију да заузме владарски престо. Са владом није постигао договор да му се исплате сви дугови. Након абдикације краља Милана образовано је Намесништво (1889–1893) малолетном краљу Александру.

16. маја 1890. године краљ Милан се вратио у Србију у „повољном здрављу” како кажу *Српске новине*. По свему судећи хтео је да опет преузме државно кормило: „дајте ми власт, било у једној било у другој форми па да ја рашчистим са овим стањем” говорио је Јовану Ристићу.

Сукоби краља Милана и краљице Наталије су се наставили све до априла 1891. године када је договорено да краљ Милан напусти Србију, а заузврат ће му сви дугови бити исплаћени. Краљ је тада прихватио да се одрекне српског држављанства, као и припадништва краљевском дому. Тада му је исплаћена и сума од три милиона франака. Русија је била јако заинтересована да краљ Милан коначно оде из Србије, па је руски цар из своје касе дао два милиона франака. Краљ Милан је 30. септембра 1891. године потписао споразум о одрицању од српског држављанства и својих династијских права. У вези с тим донет је чак и посебан закон.

Оставши без новца краљ Милан се опет вратио у Србију, и то преко сина, малолетног краља Александра. Уз помоћ војске, државним ударом, наместио је сина пре пунолетства на српски престо, очекујући да ће заправо он сам управљати Србијом. Овај свој наум Милан је остваривао постепено. Током марта покушавао је да се измири са краљицом Наталијом, а као увод овога помирења било је поништење развода њиховог брака. Потом је одрекао важност закона из 1892. године, који му је забрањивао повратак у Србију.

Његов повратак није био добро дочекан у Русији, па су односи између Русије и Србије поново постали затегнути. Аустроугарска није имала никаквог удела у свим овим потезима Обреновића, иако су сви тражили њену уPLEтеност у ове догађаје.

Краљ Милан је, вративши се у Србију, вршио дужност команданта активне војске (1897–1900) и био нека врста сувладара сину Александру (1894–1901). На чело војске Владан Ћорђевић је на Бадњи дан 1897. године одредио „ђенерала Његово Величанство Краља Милана”. Колико год многим због тога није било право, чињеница је да је за следеће три године краљ Милан урадио много на реорганизацији српске војске: увећао је њено бројно стање, почело се са одржавањем војних маневара. Сви каснији војни успеси српске војске били су плод и овог рада краља Милана, који је имао смисао и осећај за рад са војском. На различитим свечаностима појављивао се у униформи пешадијског пуковника чиме је јасно свима показивао ко држи војску.

Без обзира на све увреде које су му упућиване преко новина, краља Милана су се ипак сви плашили. Водио је три рата, гушио побуне по Србији, војска му је била верна. Постепено су се у Србији политички односи толико заоштрили да је 6. јула 1899. године неки Стеван Кнежевић пуцао у краља Милана. Краљ је само окрзнут, а његов ађутант је лакше погођен у раме.

Краљ Милан никада није одобрио брак између краља Александра и Драге Машин. Њихова веридба објављена је у јулу 1900. године и била је шок за многе. Нарочито за краља Ми-

лана, који је желео сину неку страну принцезу, и за председника владе Владана Ђорђевића.

Свадба краља Александра и Драге Машин обављена је 23. јула у Београду у Саборној цркви. Венчање сина Александра и Драге Машин надживео је једва шест месеци, упокојио се 22. јануара 1901. године у Бечу. Објављена је шестомесечна жалост и почеле су припреме за сахрану. Краљ Александар је хтео да се тело краља Милана пренесе у Београд и сахрани у Саборној цркви. Међутим, краљ Милан је имао изричиту жељу да буде сахрањен у неком српском манастиру у Срему. Одабран је Крушедол.

Дана 16. фебруара стигли су посмртни остаци краља Милана у Срем: „Вожња погребне поворке преко Банстолских брда, од Карловаца до Крушедола, трајала је више од два и по

сата. Хиљаде сељака стајало је са обе стране уских пролаза ка манастиру Крушедолу. Улаз у манастир био је преправљен у један жалбени лук, који је био украшен са сликом краља Милана и српском краљевском круном. Настојатељ манастира, архимандрит Анатолије Јанковић, примио је ожалошћене учеснике погребња и допратио их је у манастирске просторије”. (*Јуџарњи лисџи*).

Краљ Милан је сахрањен у гробници кнегиње Љубице, по аустријском дворском реду и о трошку аустријског цара (Срем је тада био у оквиру Аустроугарске). На мртвачки одар положен је у црвеној генералској униформи са звездом Милоша Великог, а будући да је био хација (посетио је Христов гроб) на груди му је стављена икона, а у руке бројаница.

Тако је сахрањен краљ Милан.

МИХАЈЛО ПУПИН

Михајло Пупин рођен је 9. октобра 1854. године у Идвору, малом селу у Банату „кога не можете наћи ни на једној земљописној карти”, како је сам Пупин рекао. Рођен је у традиционалној српској породици. Његов је отац, иако неписмен, био врло угледан човек, те је неколико пута био биран за сеоског кнеза. У Идвору је Михајло са одличним успехом завршио основну школу, а нижу гимназију у Панчеву 1869. године. Летње распусте је проводио у Идвору чувајући са осталом децом стоку. Због једног политичког испада –

газио је аустријску заставу –

Михајло Пупин је морао да напусти гимназије – електротехнике најпре у Кембриџу (Енглеска), а онда у Берлину (Немачка). Током боравка у Европи отпутовао је у Идвор на два месеца и посетио мајку. У Кембриџу је био на специјализацији из математике, а физичкој хемији се посветио у Берлину, где је 1889. године и докторирао са темом *Осмотски притисак и његов однос према слободној енерџији*.

Карту за брод „Вестфалија” купио је од једва прикупљеног новца, чак је продавао и делове своје одеће, како би се упустио на ово неизвесно путовање које је трајало четрнаест дана. Пупин тада није знао енглески, није имао новца, никога у Америци није познавао, није имао ниједан занат у рукама, тако да су шансе да добије уселеничку дозволу биле веома мале. Ипак, успео је! Најпре је радио као чувар мазги на некоме имању у Делаверу. Након неколико месеци, када је сакупио довољно новца, вратио се у Њујорк, где је најпре пристао. Од тада, са минималним познавањем енглеског језика, мењао је сваковрсне послове: уређивао је подруме, носио угаљ, итд.

Истовремено, Пупин је редовно посећивао вечерње школе у Куперовој унији, тако да је 1879. године успео да упише Колумбијски колеџ. Истицао се у учењу, али и у спортским дисциплинама. Дипломирао је 1883. године и добио стипендију за даље усавршавање из теоријске физике. Те је године добио и америчко држављанство. Уписао је студије физике и

Михајло Пупин се оженио 1888. године Саром Катарином Џексон, удовицом Фредерика Егејта. Након одбране доктората вратио се у Њујорк на Колумбија колеџ (Рударска школа), на Одсек за електротехнику. Радио је у настави, али се бавио и научним радом. У то време је објавио свој први рад на тему проласка струје кроз разређене гасове. Почео је да стиче научну репутацију, држи предавања по позиву и једно од њих је било *Практична ситрана теорија наизменичних струја*.

Од 1901. године Пупин је унапређен за професора електротехнике. На Колумбија колеџу је предавао математичку физику, а онда и науку о топлоти, хидраулику и динамику. Остварује и прве научне успехе у области испитивања хармоника извора наизменичне струје. Његови тадашњи патенти ће бити коришћени у области телеграфије. Почетком

1896. године остварио је прве успешне снимке X-зрацима у Америци.

Пупин је 1896. године боловао од упале плућа. Супруга га је неговала, али се и сама разболела од исте болести. После њене смрти, Пупин се сам старао о кћерки. Једно време су, због опоравка, боравили у Норфолку, који му се веома допао, те је у овом селу саградио велику камену кућу у којој је окупљао пријатеље.

Након опоравка Пупин се посветио својем животном делу – математичком решењу проблема преноса наизменичних телефонских струја по водовима. Тај рад је захтевао бројне експерименте. Патенте је откупила Америчка телефонско-телеграфска компанија, а за Европу немачка фирма „Сименс“. „Са Пупиновим кабловима пренос телефонских сигнала постао је могућ у међуградским размерама, и то је био огроман скок у развоју телефоније“ (А. Маринчић). Према статистици, 1911. године било је у употреби 125.000 Пупинових калемова на 85.000 миља ваздушних и 170.000 миља кабловских линија. Већ 1926. године тај број је знатно повећан: у употреби је 1.250.000 калемова у примени на 1.600.000 миља кабловских и 250.000 миља ваздушних водова. Током 1936. године у употреби је осам и по милиона Пупинових калемова на пет милиона миља каблова и четири милиона ваздушних водова. Убрзо након овога Пупин је продао и своје патенте из области бежичног преноса сигнала који су се односили на метод подешавања кола у резонансу и електролитички детектор. Све ово допринело је да Пупин стекне истинско велико научно име, као и велико богатство. Стога је 1929. године могао мирно да оде у пензију.

Пупин је остварио 34 патента у периоду од 1894. до 1934. године. Скоро сви су из области телеграфије, телефоније и радио-технике. За свој рад добио је бројна признања. Богата је и његова активност у издавању књига. Посебно је остала упамћена његова аутобиографија под насловом *Од њашњака до научењака*, први пут објављена 1923. године, за коју је већ следеће године добио Пулицерову награду. У Америци је она уврштена у школску лектуру. Не треба заборавити ни књиге *Нова реформација* (1927) и *Романса машина* (1930), у којима

се бави настанком науке о електрицитету и развојем друштва под утицајем технике.

Михајло Пупин је био значајан лобиста, одиграо је и велику улогу приликом одређивања будућих граница Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Лично је 19. априла 1919. године послао Меморандум америчком председнику Вудроу Вилсону, са којим је био у искреним пријатељским односима, и на њега директно утицао да у оквир нове државе уђу јужни део Баната, Блед са Триглавом, део Далмације, Међумурје, Барања и део Охридског језера. За америчко тржиште Пупин је тада приредио и књигу о споменицима јужних Словена (1919). Био је и први дипломата Краљевине Србије у САД: 1911. године постављен је за почасног конзула. Он никада није заборавио своју домовину и одакле потиче. Организовао је Коло српских сестара у Америци где се сакупљала помоћ за Српски црвени крст, помагао је окупљање добровољаца за рат у Србији, итд. Списак његових добротинастава и задужбина дуг је. Био је и председник Савеза сједињених Срба „Слога“, кроз који је организовао помоћ Србији и Црној Гори током балканских ратова и Првог светског рата.

Након одласка у Америку, Пупин је у завичају био осам пута. Прва три пута док је студирао у Европи (1883, 1884, 1886. године), потом 1892, 1895, 1902. године. Након завршеног Првог светског рата у новоствореној Краљевини СХС био је 1919. и 1921. године. Приликом последњег боравка, (1921), проглашен је за почасног грађанина Бечкерека, данашњег Зрењанина. Након рата у Србију је послао око 100.000 долара за обнову српских цркава, школа и музеја. Помагао је Народни музеј у Београду и Уметнички музеј у Загребу. Такође, основао је и неколико фондова. У спомен на своју мајку Олимпијаду основао је Меморијални фонд од 25.000 долара намењен стипендирању младих, а 1928. године фонд за стипендирање ученика и предао га Српском културном друштву у Београду. Непосредно пред смрт установио је Пупинов меморијални фонд са 50.000 долара из кога је финансирана изградња Пупиновог Народног дома у Идвору, намењеног школовању младих из области пољопривреде.

МИХАЈЛО ПУПИН

Само неколико година пре смрти Михајло Пупин је своју целокупну имовину завештао Колумбија универзитету, уз обавезу да се из прихода са имања финансирају истраживања у физици и физичкој хемији. Још током његовог живота (1927) на овом универзитету изграђена је тзв. „Пупинова лабораторија”, у којој ће у наредним годинама бити остварено неколико

великих научних открића. Ту ће бити започета и изградња прве нуклеарне батерије. Његови ученици Миликан и Лангмар добитници су Нобелове награде.

Михајло Пупин се упокојио 12. марта 1935. године у Њујорку, а сахрањен је на гробљу Вудлок у Бронксу.

ЖИВОЈИН МИШИЋ

српски војвода

Живојин Мишић рођен је 7. јула 1855. године у Струганику, у бројној породици са тринаесторо деце. Након завршених шест разреда гимназије примљен је у Артиљеријску школу 20. септембра 1874. године, у XI класу. У децембру 1876. године добио је чин артиљеријског потпоручника, са распоредом у Дрински корпус (Ваљево).

Ратну каријеру почео је 1876. године у рату са Турском као командант Колубарског батаљона. Други рат у ком је учествовао био је опет против Турске 1877/78. године, као командир чете у VII пуку.

У рату 1885. године против Бугарске био је командир чете у V пуку. Чин капетана добио је 1. јануара 1891, а чин ђенералштабног пуковника 6. маја 1901. године. У време пада династије Обреновић и доласка Карађорђевића, у политичким обрачунима је страдао и Мишић. Током 1903. године пензионисан је са групом других официра: „Ово моје безразложно и изненадно пензионисање, као и пензионисање поменутих официра и дан-данас за мене је остала тајна. Никога нисам питао за узрок јер он није ни постојао. Главни је да ми је савест била потпуно чиста и да ничим нисам заслужио овакав поступак према мени” (Живојин Мишић).

У пензији је био од 1904. до 1909. године, када је реактивиран. У Првом балканском рату 1912/13. године он је помоћник начелника штаба Врховне команде; 20. октобра 1912. године постао је ђенерал. Своју највећу војничку спремност и умешност показао је током Другог балканског рата у бици на Брегалници. Ипак, након овога рата опет је пензионисан.

Пред Први светски рат Живојин Мишић је опет активиран. У Првом светском рату 1914–1918. године био је помоћник начелника штаба Врховне команде, затим командант I армије (1. 11. 1914. – 1915). Управо с овом армијом

Мишић је однео величанствену победу на Колубари. Српски напад је почео 3. децембра, а Мишић је правилно оценио да су и Аустријанци због сталних борби, лоших путева, започете и незавршене рокаде трупа и лоших комуникација, постали врло осетљиви. Кренуле су све три српске армије и ужичка војска, али главни терет носила је Мишићева I армија.

Најпре је I српска армија заузела Суворор (4. децембра) чиме је извршен пробој у аустријску линију; сломљен је XVI аустријски корпус, он бежи ка Ваљеву, што повлачи одступање XV аустријског корпуса на леву обалу Колубаре. Мишић је наставио напад тако да су оба корпуса панично код Шапца прешла на другу обалу Саве. Тиме је цела VI аустријска армија дошла на руб катастрофе. Истовремено, Врховна команда српске војске са II и III армијом, напада (11. децембра) на V аустријску армију, а она се повлачи преко Саве и Дунава. На то је српска војска 15. децембра ушла у Београд.

У овој бици Аустрија је изгубила неколико десетина хиљада војника (више од 42.000 заробљено). За кратко време и последњи аустријски војник изашао је из Србије. „Страшна депресија, ја нисам могао да зауставим сузе. Толико просуте крви ни за шта! То је дело По-

ћореквог система”, наводи Аустријанац Јозеф Редлих. Немачки генерал Алфред Краус је овај аустријски пораз прокоментарисао: „Српска војска је најјача од свих аустријских непријатеља; задовољава се малим, лукава, особито покретљива, вешта у коришћењу заштите, врло добро вођена, за борбу мржњом и одушевљењем задојена, задавала је много више тешкоћа, него руске и француске трупе.”

За заслуге у Колубарској бици Живојин Мишић унапређен је у чин војводе 4. децембра 1914. године, а овај дој описан је у скоро свим војним уџбеницима. Током 1915/16. војвода Живојин Мишић био је на лечењу. Од 1916. до 1. јула 1918. војвода Мишић био је командант I армије, а од 1. јула 1918. године па до краја рата начелник штаба Врховне команде.

Улога војводе Живојина Мишића при пробоју Солунског фронта немерљива је: „Срби,

које је предводио један од најталентованијих генерала овога рата, војвода Мишић, извели су пробој фронта с неодољивим јунаштвом. Навала Срба на непријатеља који је био укопан у стену изнад њих представља један од најсјајнијих подвига овога рата” (председник енглеске владе Лојд Џорџ).

Војвода Мишић био је редовни професор Војне академије у периодима 1898–1902. и 1903/04. године (предмет Стратегија у Вишој школи). Објавио је неколико књига, а свакако најзначајнија му је *Сѣрашеџија* (1907). С немачког је превео Балкову *Такџику* (Науку о боју). Објављивао је у *Раџнику* и *Срѣској војсци* коју је покренуо и уређивао (1908–1912).

У Београду 20. јануара 1921. године: „умро је највећи војник наше повеснице, врли и славни војвода наше војске – Живојин Мишић” (*Трибуна*).

СТЕВАН СРЕМАЦ

теван Сремац рођен је у Сенти 11. новембра 1855. године, од оца Аврама, кројача, и мајке Катице, кћерке имућног трговца Ђорђевића. Када је имао три године, Стевану је умрла мајка и оставила три сина. Без оца је остао када је имао дванаест година и од тада о њему бригу води ујак Јован Ђорђевић, управник Народног позоришта у Београду. У Сенти је завршио основну школу, а током 1868. године преселио се у Београд где је завршио гимназију. Од 1874. године студирао је на Великој школи. Било је то време великог утицаја Светозара Марковића на омладину, коју је Сремац, међутим, прилично презирао и опи-

сивао као оне који су „ишли у гаћама и кошуљи” и „носили шешире с великим ободом”. До краја живота Сремац је био присталица монархије и Либералне странке.

Када је избио Српско-турски рат 1877–1878. године Сремац се пријавио као добровољац: „за мене би била највећа срамота не узети учешће у борби за ослобођење, ма ко ме водио!” Те године када се рат окончао (1878), након завршене Велике школе, Сремац је, по сопственој жељи, постављен за наставника у гимназији у тек ослобођеном Нишу. Како је сам говорио, више је волео да прича са неписменим сељацима у Нишу него да га „теоријама Карла Маркса даве Пера Тодоровић и Божа Вучковић” у Београду. Касније је прешао у Пирот. У то време му је изашла и прва приповетка *Расџко* (1882). Описали су га као веома ведро, лепе појаве, духовитог и привлачног. Носио се кицошки: косу чешљао помало на „ларму”, увек имао мекани шешир широког обода накривљен удесно, пепита панталоне, прснике и жакете у „фарби”, увек у добрим ципелама, с вишњевим штапом у руци и вишњевом муштиклом у устима. Жене су истрчавале на улицу да га виде, али се он није дао „упецати”. Сувише је волео слободу, стално је у ка-

сретао интересантне људе. Први озбиљнији рад *Владимир, краљ дуљански* Сремац је објавио тек 1888. године потписавши га са „Сенћанин”. Потом су му изашле још неке историјске приповетке, с којима је прилично имао успеха код читалаца. Ипак, осетио је да историјске приповетке нису поље на ком може најбоље да се исказе. Заправо, знао је да реалистичка приповетка у којој се живот приказује онакав какав је, а какву су писали Глишић, Лазаревић, Игњатовић, има много више предности од романтичарски замишљених историјских прича. Стога је 1893. године и забележио: „Нешто ми није до историјских прича. По нашем народу је тако да се човек не може одушевити за једну историјску причу. Сад пишем приче из друштвеног живота.”

Од 1892. у Београду предаје у Трећој мушкој гимназији. Када је 1895. године објавио *Ивкову славу*, одмах је привукао пажњу. Ту је, како сам каже, дао: „Слику из веселих и безбрижних дана старог Ниша, ишчезлу слику оних дана који се нигда више неће вратити као ни младост наша.” Унео је толико нишког дијалекта и локалну боју средине да се прибојавао

какав ће бити утисак. Није имао разлога, она је постигла огроман успех: „У Никоној слави имате слику здрижног живота и весеља, слику истиниту, добро погођену и вешто урађену” (Андра Николит).

Током 1896. године објавио је дужи прозни текст, по обиму роман, *Думинацију на селу* у ком је своје перо ставио у службу либерала, исмевајући дучне пропагаторе Радикалне странке који су крстарили међу сељачким масама. Ова проза излази у листу *Будућности*, који је припадао Либералној странци; она је право уметничко дело, писано пажљиво и промишљено.

Роман *Пој Тира и пој Сџира* (1898) смештен је у банатско село, заправо његову родну Сенту. У суштини, обичну анегдоту, претворио је у прави хумористички роман приказујући различите локалне типове заједно са њиховим карактеристичним језиком и средином у којој су формирани.

Сремчева веома обимна приповетка *Вукадин* (1903) дело је портретско-биографског карактера. Централна личност је Вукадин кога Сремац прати од најранијег детињства па до зрелог доба. На доста места дати су пишчеви коментари аутобиографског карактера. Ова приповетка спада међу уметнички најуспелија Сремчева дела.

У приповеци *Зона Замфорова* (1907) Сремац приказује сукоб старе чорбаџијске породице и младе занатлијске класе. Идеју је добио од Бранислава Нушића. Описује време непосредно након ослобођења Ниша, када се уздижу нови људи, а старе породице углавном слабе или пропадају.

Све сабране Сремчеве приповетке стале су у четири збирке, Историјску прозу објавио је у више засебних књижица, али све оне носе исти наслов *Из књиџа сџаросџавних*. Ту се могу убројати и многи политички чланци, сатире и козерије, објављени у листовима Либералне странке.

Стеван Сремац био је конзервативац и традиционалиста, посебно наклоњен националној историји, мада његови књижевни радови у том фаху нису посебног квалитета. Остао је ненадмашан у приповедачко-хумористич-

ким остварењима. Он догађаје није измишљао, описивао је оно што се стварно догодило: „Што да измишљам теме, кад их сам живот у изобиљу нуди, и људе, кад их посведневно посматрам по улицама и кафанама.”

Сремац је у литератури пружио оно што се од лепе књижевности и тражи – лепу забаву, надамте пријатну и корисну. Његове књиге умеју да орасположе и насмеју. Оштро је запажао смешне појединости и на леп начин их испричао. Иако је писао у време када је српску књижевност преплавио талас песимизма, све његове приповетке имају леп крај, у њима нема трагедије. Можда је и због тога имао тако велики успех код публике.

Сремац је био веома омиљен, прави народски човек. Највише се дружио са ситним трговцима и занатлијама. Као целога живота неочењен, много времена је проводио по кафанама, али и то оним које је посебно бирао. Биле су то крчме у које није залазила велика господа – међу њом се он није осећао добро: „Тамо сам као спућен.” Био је помало осебњак, на своју руку, али увек срамежљив у друштву жена. У сопственом животу као да се није најбоље сналазио. Због тога су за њега говорили да увек има два лица, али само један капут. Споља веселац, био је врло скроман: „није волео ником да чита своје ствари пре но што се објаве нити је волео да се о њему пише по новинама и да га хвале. Женско друштво није волео, а још мање оне који су хтели да га на силу ожене” (Ж. Младеновић).

Био је изванредно популаран и када је одлазио у кафане на прасеће печење, у њега су бленули као у чудо јер су имали прилику да виде творца изузетно популарних ликова. Њега то никада није много додиривало, више је волео засенак и мир, избегавајући било какву параду. Није имао жеље за било каквим показивањем или уздизањем, патио је за прошлим временима. Боловао је од проширених вена. Но, он сам на то није обраћао неку велику пажњу, чак о томе није желео ни да прича. Пред крај живота све више га је обузимала меланхолија.

Кроз своја дела Сремац је створио читаву галерију живих типова, показао је недостатке старог и минулог времена. Крајња оцена њего-

вог рада била би: „Најизразитији представник српске хумористичке прозе, заједно с Нушићем највећи маг смеха у српској књижевности” (Ј. Деретић). Иако га критичари нису сувише ценили, данас се може рећи да су грешили, Сремац није био обичан засмејалац публике, он је понудио поезију живота, проницање у озбиљна питања свога времена и тренутке националне самоспознаје и критике.

Одато му је велико признање када је 3. фебруара 1906. године изабран за члана Српске академије наука. Нажалост, није успео да одржи приступну академску беседу, будући да је 12. августа у Соко Бањи умро од тровања крви. *Дневни лист* је написао: „Сремац је био виши од своје епохе.” Сахрањен је у гробници свог ујака Јована Ђорђевића на београдском Новом гробљу.

СТЕВАН СТОЈАНОВИЋ МОКРАЊАЦ

теван Стојановић Мокрањац рођен је 28. децембра 1856. године у Неготину. Гимназију је учио у Зајечару, Неготину и Београду. Након завршене гимназије уписао се у Велику школу, да би га 8. октобра 1879. године Београдско певачко друштво изабрало за свог питомца и послало у Минхен на музичке студије. Због неких несугласица вратио се у Београд 1893. и постао хоровађа певачког друштва „Корнелије”. Тада је компоновао *Прву руковећ* и *Ојело у g-молу*. Током 1884. године прешао је у Рим, потом у Лајпциг (1886–1887) где је студирао композицију. По повратку у Београд августа 1887. добио је место учи-

теља музике у Првој београдској гимназији. Исте године био је изабран за хоровађу Београдског певачког друштва и на том месту је остао до смрти. С Друштвом је пропутовао Европу: Солун, Скопље, Будимпешта (1894), Софија, Цариград, Пловдив (1895), Петроград, Москва, Нижњи Новгород, Кијев (1896), Берлин, Дрезден, Лајпциг (1899), Трст, Ријека (1911).

Током 1889. године основао је Гудачки квартет који је активно радио до 1893. године. Такође, Мокрањац је 1899. основао Српску музичку школу у Београду (данас Музичка школа „Мокрањац”) и био њен доживотни директор. Основао је Савез српских певачких друштава 1903, а током 1907. Удружење Српских музичара, чији је такође био председник. Због свих својих заслуга у области музике 1906. године изабран је за дописног члана Српске краљевске академије.

Мокрањац се бавио записивањем како народних песама (око 460 записа), тако и српског црквеног појања. За живота је објавио *Народне ђесме и иџре са мелодијама из Левча* (1902), *Осмојласник* (1908) као уџбеник црквеног појања и припремио за штампу *Сџрано ѿјеније (Оџшџе ѿјање)*, објављено 1935.

Најважнији је ипак композиторски рад Стевана Мокрањаца – невелик обимом и углавном везан за хорске композиције. Мокрањац се бавио скоро искључиво обрадом народне, световне и духовне музике, дајући јој уметнички израз. Сплетови народних песама названи *Руковешџи*, њих укупно 15, показују „колико је умео да се удуби у суштину народне музике и да из ње пронађе ону скривену хармонијску основу која се сама собом сугерирала из мелодијске линије и из текста” (К. Манојловић). Оне су пример не само складности и мере у спајању разноликих песама, него и равнотеже и укуса с којима је све то, уз сјајне контрасте, довео у јединствену целину.

Могуће је јасно пратити етапе рада Стевана Стојановића Мокрањаца. Највише је напредовао у црквеној музици у којој је најраније дошао до свога стила.

Мокрањац, иако оригиналан композитор, није извршио претерано велики утицај на историјски развој српске музике толико својим оригиналним композицијама, колико обрадама народних песама. Залазио је у народ, ослушкивао, проверавао и бележио народне мелодије у амбијенту у коме су настале, али и у приликама са којима су срстале. Ипак, он њих није преу-

зимао директно, психолошки је третирао мелодички тоналитет, одбијајући му ропску покорност. „Значајна карактеристика Мокрањчевих *Руковешти* је избор грађе. У неизмерном мноштву народних песама пронаћи оне које најдубље и најистинитије изражавају живот и осећања народа, то је задатак који може да реши само онај уметник који осећа друштвену реалност свога раздобља, дакле – реалиста. Мокрањац је поседовао управо те особине” (Војислав Вучковић). Сличне *Руковештима* су и *Приморски најјеви* инспирисани музиком Приморја.

Најзначајније Мокрањчево делу су *Руковешти*, а најјача од њих је *Десеџа руковешт*. Како се наводи у литератури: „то је величанствена поема љубави, туге и младеначког несташлука.” Као таква инспирисала је многе домаће композиторе „остајући тако да живи даље као општенационални мотив и мото нашег музичког стваралаштва”.

Од духовних композиција Мокрањчевих најпознатија је, и можда највише цењена, *Лишурџија*. Прави су бисери *Осмогласник* (1908) и *Сирано ђеније* (1914). Умео је мајсторски да води гласове, да изрази њихову племениту лепоту и да их слије у хармонијску богату звучну архитектуру изванредне стилске чистоте.

Сам Мокрањац у предговору *Осмогласника* рекао је да је изоставио „сва кићења и претерана заигравања грлом на појединим тоновима, које су наши стари певачи тако радо употребљавали”. Онда то објашњава: „У оно време скоро ниједан тон није се певао по својој вредности чист, већ је свака четвртина, па

и свака осмина на своме почетку, и на своме свршетку, имала разна заигравања гласом. Подизањем и спуштањем грла, задржавањем тона у грлу, вођењем тона кроз нос, итд. изводили су ефекте, којима се у оно време дивило, и за које би се тада казало: пева и јеца, пева и плаче, пева и смеје се. Време је све те ефекте избрисало.”

Историјски гледано, линија Мокрањчевог живота иде скоро паралелно са успоном српске грађанске класе, али и са свим оним политичким променама у Србији тога времена. Он је стварао уметничку музику посебне врсте. Грађанска духовна култура у Србији није стварана исто онако као у Европи. Дуго је била мешавина градског и сеоског, српског православног и оријенталног. Управо је таква и Мокрањчева музика. Он није романтик, али, иако је много ближи реализму, није ни потпуни реалист. Његова музика је окренута народу и његовој песми и одатле је црпео све што је вредно. У Мокрањчевој музици одражава се одумирање романтизма и рађање реализма.

Стеван Стојановић Мокрањац упокојио се 16. септембра 1914. године у Скопљу и тамо је сахрањен. Београдско певачко друштво је његове посмртне остатке 29. септембра 1923. године пренело у Београд. Тога дана слегла су се у Београд многа певачка друштва из свих крајева земље. Тада је издата и његова *Сјоменица*, а Урош Предић је тим поводом насликао његов портрет. Прво београдско певачко друштво је 18. априла 1926. године открило и његов споменик, рад вајара Петра Палавичинија.

СТЕПА СТЕПАНОВИЋ

српски војвода

тепа Степановић рођен је 28. фебруара 1856. године у Кумодражу код Београда, од оца Ивана Степановића и мајке Радојке, као трећи син, а четврто дете. Као дете чувао је стоку; основну школу, која је у селима у то време трајала три године, завршио је у Кумодаржу, а гимназију у Београду. Након завршених шест разреда гимназије, 1874. уписао је Артиљеријску школу. Завршио је Војну академију и генералштабну припрему (1886–1888). Већ као питомац, 1876. године први пут је учествовао у рату против Турске. У Другом српско-турском рату 1877–1878. био је командант батаљона Народне војске.

Од 1880. године Степа Степановић је службовао у Крагујевцу, где је упознао своју будућу супругу Јелену с којом се венчао 25. јула 1881. године. Већ тада је испољавао особине које ће га пратити целог живота: није пио алкохол, није пушио, није се коцкао, али није жалио новац за лепо одело и обућу. Увек је био уредан и чист и та га је особина цео живот красила. Био је мален, али веома складне, снажне грађе, окретан, здрав, типичан спортиста, добар говорник: „Бистар. Даровитост показује у општој, а посебнице у историји српског народа. Карактера чврстог и предузимљивог, нарави доста бујне. Лако схвата и брзо се решава на дело (акцију) са добрим резултатима. Стрелац, јахач, пливач врло добар” (службена оцена из 1880).

Крајем новембра 1882. добио је чин поручника и распоређен је у Ужице одакле су га фебруара 1883. године вратили у Крагујевац на место ађутанта Шумадијског пешадијског пука. Учествовао је у Српско-бугарском рату 1885. године као командир Првог батаљона XII пука. Овај рат је на њега оставио тежак утисак: „Комедија се наставља; са чиме је мисле играти – ја не знам! Људи немају муниције, а ни овако седећи нису храну (хлеб нарочито)

добијали. Пушке неисправне и неочишћене; нико није хтео да се побрине о утврђивању положаја, чак су и мост оставили непорушен. Дивизијар ономад прошетао се овуда, а ништа озбиљно није наредио. Бог милостиви нека нас узме у заштиту” записао је у свој Дневник.

Након завршетка рата Степановић се вратио у Крагујевац где је остао до 1886. године. Од 1886. до 1888. био је приправник у Главном генералштабу у чину капетана II класе, 1888. године ађутант начелника Главног генералштаба (1888–1889), а потом вршилац дужности начелника Штаба Дринске дивизије (1889–1892), у Ваљеву са чином капетана I класе. Од септембра 1892. године постао је командант V батаљона у Ужичкој Пожеги. Иако је то тада био најгори батаљон у целој држави, Степановић је успео „да развије сву своју делатност и обучио свој батаљон на највеће задовољство својих команданата”. Ту ће и бити унапређен у чин генералштабног мајора.

У августу 1893. године вратио се у Ваљево где је постављен за начелника Штаба Дринске дивизијске области (1893–1895). Од 1895. године у Београду је једно време био командант VII батаљона, а потом шеф Генералштабног одсека Министарства војног (1896–1897).

Од 30. марта 1897. године као вршилац дужности командује VI пешадијским пуком. Од тада, као професор ратне историје предаје на вишем курсу Војне академије. У мају 1897. године унапређен је у чин генералштабног потпуковника и команданта пука. Током 1898. године постао је начелник Генералштабног одељења Команде активне војске (1898–1899).

Након пет месеци пребачен је у Министарство војно на дужност начелника Општевојног одељења (1899–1900). Тада је „био страх и трепет за чиновнике Министарства. Навикнут на трупну дисциплину, на тачност и исправност, он је од многобројног особља Министарства тражио тачност, уредност и експедитивност, говорећи – научићу ја ту господу канцелисте памети. И често, безмало сваког дана, могао га је човек видети на степеницама на улазу у Министарство, где са сатом у руци контролише долазак наредника писара, официра и чиновника” (Емилио Белић). У августу 1900. године пребачен је у Ваљево за команданта Дринске пешадијске бригаде, али већ у новембру премештен је у Зајечар за команданта Тимочке пешадијске бригаде.

У августу 1901. године добио је чин генералштабног пуковника и исте године постао је помоћник начелника Команде активне војске. Од краја 1902. он је помоћник начелника Главног генералштаба (1902–1903). У исто време опет је предавао на Војној академији и уређивао војни часопис *Рајник*. Било је то време Мајског преврата, када су Обреновићи срушени са власти и поново се вратили Карађорђевићи (мај 1903). Степановић је постављен на место начелника Општевојног одељења Министарства војног, одакле је након месец дана послат за команданта Шумадијске дивизијске области.

У пролеће 1906. године дошло је у Крагујевцу до тзв. „подофицирске завере” – има оних који сматрају да је Степа Степановић основни кривац за њу због своје „излишне и веома сурове строгости, као и претеране педантерије”.

Током 1907. године Степановић је унапређен у чин генерала, а од априла 1908. године постао је министар војни. На овом месту се није показао као далековид: није желео да уве-

де митраљезе у наоружање: „Волим ја више један вод стрелаца, него те твоје митраљезе. Немој ми, молим те, ту поповати како може један митраљез замењивати читав вод пешака”. Без икаквог зазора подржавао је Драгутина Димитријевића Аписа и његове заверенике. Због тога је почетком 1909. смењен са министарског места, да би у марту 1911. године био на њега враћен. Управо тада је основана тајна организација „Уједињење или смрт”. Официри из ове организације били су у војсци скоро свемоћни, решавали су чак и персонална питања. Пред почетак Првог балканског рата 1912. године Степа Степановић је поново склоњен са места министра. Заузврат је добио команду над Другом армијом. Када је рат почео он је на њеном челу кренуо ка Ђустендилу. Прву армију предводио је према Куманову и Скопљу престолонаследник Александар. Сам рат је решен одмах у почетку, у два дана. Српска војска је 23. и 24. октобра прегазила Турке код Куманова и ушла у Скопље 26. октобра.

У Првом светском рату 1914–1918. Степа Степановић је руководио мобилизацијом и концентрацијом целокупне српске војске. Био је командант Друге армије која је 1914. године победила аустријску војску на Церу. За ову победу унапређен је 29. августа 1914. године у чин војводе. Церска битка је била прва већа битка у Првом светском рату и на самом почетку рата прва велика победа Србије, али и прва велика савезничка победа. Разморе аустријске катастрофе биле су велике: „Предео у коме је вођена огорчена битка на Церу и Јадру сада је мртвачница која заудара. Из сенки шуме један страшан задах чини незамисливим приближавање Церу. Тамо је број лешева толики да је 2. армија приморана, недостатком средстава и времена, да дигне руке од њиховог сахрањивања. Покољ је такође ужасан и пред 3. армијом где, само на једном прегибу терена, може да се нађе 694 аустријска леша. И тако, свуда, дуж целог српског фронта, битка је била налик на кланицу” (Анри Бардије, дописник париског *Журнала*).

Са својом армијом учествовао је у даљим биткама, а председавао је на историјској седници команданата српских армија у Пећи, када

је био за то да се српска војска повлачи преко Албаније. На Крфу је војвода Степа реорганизовао српску војску, а након тога је био командант Друге армије. Престолонаследник Александар је до тада већ склонио војводу Степу из Генералштаба због сумње да је присталица „Црне руке”.

Пробој Солунског фронта била је Степина „битка живота” . Дана 14. септембра 1918. године савезнички топови су засули непријатељске положаје, а 15. септембра Друга српска армија, којој је командовао војвода Степа, кренула је у јуриш. Ту је било концентрисано преко 600.000 савезничких војника, око 2.000 топова и 200 авиона. Здружене немачке и бугарске снаге биле су нешто слабије. На Добром пољу и Козјаку пробијен је непријатељски фронт и Бугарска је 29. септембра капитулирала. Тако је пут према Србији био отворен.

Војвода Степа Степановић учествовао је у свих шест великих ратова којим је доврше-

но тадашње уједињење. Био је на Куманову и Једрену (1912), бранио је Пирот (1913), победио на Церу (1914), бранио Мачву и био на Колубари (1914), а онда 1918. године пробијао Солунски фронт. Он је други војсковођа који је у српској војсци добио чин војводе, након Радомира Путника. Без икакве сумње један је од највећих војсковођа у Првом светском рату.

Од 1918. године Степа Степановић је био у Сарајеву као командант Друге армије. Након њеног демобилисања, постао је командант Сарајевске војне области. У јесен 1919. године био је пензионисан и живео је у Чачку. „Са Солунског фронта донео је свој војнички сто на расклапање и своју столицу и сместио их у хладњак, где је преко лета проводио многе часове, потпуно сам. Ником није долазио у посету, а мало је кога примао” (С. Скоко – П. Опачић).

Степа Степановић се упокојио 27. априла 1929. године. Сахрањен је у Чачку.

НИКОЛА ТЕСЛА

Никола Тесла рођен је 10. јула 1856. године у Смиљану, код Госпића (Лика) од оца проте Милутина, православног свештеника, и мајке Ђуке, рођене Мандић. Био је четврто дете у овој породици, имао је сестре Милку и Ангелину и брата Данета. Према неким наводима преци су им дошли из западне Србије, а некада су носили презиме Драганић.

Породица се 1863. године преселила у Госпић, где је Никола завршио четири разреда основне школе, а 1870. године селе се у Раковац код Карловца где је 1873. завршио Вишу реалку. Веома рано је показивао велику заинтересованост за фи-

зику и током школовања у Раковцу, проучавање ове науке пресудно је утицало на његове будуће одлуке. Иако се од Тесле очекивало да, као и већина из његове породице, одабере свештенички или војни позив, он је, једва преболевши колеру, убедио родитеље да уместо Богословије студира технику. У Грацу је уписао Јоханеум, тада једну од најбољих високих школа у Европи, а потом је студирао у Прагу.

Једно време радио је као инжењер код Телефонског друштва у Пешти, затим код Едисонове Континенталне компаније у Паризу и Стразбуру. Већ тада је имао неколико револуционарних изума и патената, али није успевао да нађе финансијере за њихову реализацију.

Увидевши да Европа нема интереса за његов рад, отишао је 1884. године у Америку, с препоруком за Едисона. Иако његов систем једносмерних струја није омогућавао ефикасан пренос на даљину, Едисон није прихватио Теслине вишефазне моторе наизменичне струје и они су се разишли. Тесли ова година није била лака, тако да је 1885. године размишљао и о повратку у Европу: „Преживео сам читаву годину страшних мука и горких суза, а моје патње биле су ојачане материјалном оскудицом” (Тесла). Ипак, остао је у Америци и већ следе-

ће године отворио „Теслину електричну компанију” и у њеној лабораторији истраживао своје замисли о полифазном систему наизменичних струја, испробавао индукционе и синхроне моторе, генераторе, трансформаторе итд. За непуне три године, до октобра 1887. године, Тесла је поднео четрдесет патената и одржао низ предавања, што се сматра почетком друге електричне револуције.

Тесла је сва своја предавања овако отпочињао: „Моја вера је, вера мога оца, запамтите сваки човек, без обзира на порекло, ниво културе и образовања, носи у себи делић Духа Светог и способен је да прими истину. Јер свака жива душа извире из вечног Извора живота који зрачи ону животворну духовну силу која даје сми-сао и посвећује сваког човека који долази на свет. Сваки човек тежи знању и усавршавању и у сваком човеку постоји снажни инстинкт за животом, стваралаштвом и духовним кретањем напред. Све посебне особине и одлике имају свој корен у разноврсним талентима које даје Дух Свети. Из њих настају посебне културе и посебне карактеристике сваког појединца под овим Сунцем. Све оно што сваки појединац и сваки народ носи у себи корени су у изворним духовним силама у човеку. Оне повезују чо-

веков дух са његовим Творцем као и са целим светом. Кроз њих се откривају Бог и тајне које је Он донео на овај свет.” (А. Маринчић).

У мају 1888. године пред Америчким удружењем електронинжењера Тесла је одржао предавање о новим моторима и трансформаторима за наизменичне струје. Оставио је велики утисак и проналазач и индустријалац Џорџ Вестингхаус га је позвао на сарадњу и откупио поједине патенте. Њихова сарадња пресудно је утицала на будући Теслин научни живот, с обзиром на то да му је Вестингхаус омогућио да реализује већину идеја. Уз његову материјалну подршку, Тесла је од 1896. до 1899. године радио на конструкцији тада највећих светских генератора за хидроцентралу на Нијагариним водопадима, где је први пут реализован његов полифазни систем великих размера, итд.

Према уговору, Тесла је имао проценат од послова које је Вестингхаус склапао на основу његових патената, али је Вестингхаус дошао у ситуацију да банкротира будући да је Тесла дуговао огроман новац. Тада је Тесла учинио величанствени гест који је толико пута описиван – исцепао је међусобне уговоре и тиме ослободио Вестингхауса дуга: „Господине Вестингхаус, били сте мој пријатељ, веровали сте у мене кад то други нису. Били сте довољно храбри да предњачите и да ми исплатите један милион долара кад је другима недостајала храброст; ви сте ме подржали и онда када ваши инжењери нису били кадри да сагледају пред собом крупне ствари које смо видели ви и ја. Понели сте се према мени пријатељски. Корист коју ће цивилизација имати од мог вишефазног система значи за мене више него новац који је сад у питању. Господине Вестингхаус, ви ћете спасти своје друштво да бисте могли да ширите моје проналаске. Ево вашег уговора, ево мог уговора, оба ћу поцепати, а ви више никад нећете имати бриге око моје тантијеме. Да ли је то довољно?” (Тесла, *Ауџобиографија*).

Током 90-их година XIX века, Тесла је интензивно радио на струјама високих фреквенција. Много је експериментисао, а уз све то стално је држао предавања у САД и Европи. Допутовао је 1892. године Европу, и посетио болесну мајку у Госпићу. У Београду му је

приређен величанствен дочек (2–3. јуна 1892), уз највеће почасти.

О Теслином доласку у Београд *Србобран* је писао следеће: „За дочек великог земљака учењака Николе Тесле, спрема се вечерас и велико и мало на станицу. Никола Тесла долази у 10 часова увече брзим возом из Пеште у Београд. Драгог госта дочекаће Академско певачко друштво „Обилић” са заставом, војничка музика са грађанством, председник општине са одборницима, управа Грађевинског удружења и разна друштва... Тесла је видно узбуђен, рекао: ‘Сва слава коју сам доживио особито у последње вријеме у Лондону и Паризу, није ми ништа, сићушно је све оно према одликовању Вашем, господе. Колијевка мојих ђедова Краљевина Србија, пријестоница Србинова позива ме, то је одликовање за мене велико и ништа ми на свијету, у животу моме, неће бити дражије од овог одликовања. Ја сам срећан, што сам Србин и тијем именом поносићу се довијека.’ Тесла је одушевљено дочекан, а сутрадан је у пратњи председника Општине и господина Клериха отишао у посету министру просвете господину Андри Николићу. Овај га је затим представио краљу Александру, који је Теслу одликовао орденом Светог Саве првог степена. Тесла је посетио Велику школу, прегледао кабинете и музеј, и у отпоздраву ректору Алковићу обратио се сали препуној омладине речима: ‘Браћо, хвала вам на толикој пажњи и одликовању. У вама гледам ја младо Српство, које има да ради на општем задатку свију Срба. Ви сте будућност Српства. Ја сам као што видите и чујете остао Србин и преко мора, гђе се испитивањима давим’. Приређен је велики банкет у његову част, а Јован Јовановић Змај га је поздравио стиховима” (*Србобран*).

Овај Теслин долазак у Београд пресудно је утицао на то да Србија буде једна од првих земаља у свету која је у праксу увела наизменичне струје. То је било време када су Теслу интересовале и друге области науке – проналажење нових начина коришћења енергије из природних средина: „Ми сви заједно хрлимо кроз бескрајни простор невероватном брзином, све око нас се врти, креће, окружени смо енергијом. Мора да постоји неки директнији приступ овој

енергији. Уз светло добијено из медијума, путем енергије коју смо такође одатле извукли, уз многе облике енергије добијене без напора из бесконачног и неискрпног извора, човечанство ће напредовати циновским корацима” (Тесла, *Аудиобиографија*). Такође, Тесла се интензивно бавио применама струја високих фреквенција за електрично осветљење. Примењује цеви са разрађеним гасом, итд., заправо, то је претеча савремених флуоресцентних лампи. У овим истраживањима долази у додир са „невидљивим” зрацима, али се не упушта у то, касније ће објашњавање дати Рендген (1895).

Осим научног истраживања, Тесла је много времена проводио у разговорима са пословним људима и врло радо је учествовао у друштвеном животу. У Чикагу је 1893. године (400 година открића Америке) отворена чувена Колумбијска изложба и тада је за осветљење свих павиљона употребљена Теслина наизменична струја. Ту изложбу видело је за шест месеци више од двадесет и пет милиона Американаца. Тесла је имао посебан штанд где су били изложени индукциони мотори, модели обртног магнетног поља, механички и електрични осцилатори, сијалице испуњене разређеним гасом. Делимично захваљујући и овој изложби Тесла је добио могућност да опреми велику хидроцентралу на Нијагари са прва два генератора, а радови су трајали следеће три године (до пролећа 1896).

У жеку највећих радова, 13. марта 1895. године, изгорела је његова лабораторија, све је страдало, комплетна документација, преписка, збирка од 400 индукционих мотора, ко зна колико апарата, итд. Будући да ништа од тога није било осигурано, Тесла је дошао на ивицу пропасти. Ипак, уз помоћ богатих и утицајних пријатеља наставио је свој рад. У наредним годинама највише је радио на рендгенским зрацима, вештачком осветљењу, усавршавао је електрични осцилатор за терапеутске и друге сврхе, на даљинском управљању аутоматских машина, али је започео и рад на остварењу бежичног преноса енергије. То је најавио отварајући 12. јануара 1897. године хидроцентралу на Нијагари.

Урбана средина није одговарала експериментима које је Тесла изводио, те се преселио

у Колорадо Спрингс. Спектакуларни експерименти које је Никола Тесла изводио у брдима Колорадо Спрингса, од 1899. до 1900. године, до данас су непревазиђени. Подигао је емисиону станицу, конструисао трансформаторе који су производили напоне до дванаест милиона волти и струје фреквенције од неколико десетина хиљада херца. Уследио је наставак истраживања на пољу бежичног преноса. Тесла је 1901. године започео пројекат „Светски телеграфски систем” и изградњу велике радио-станице са високим антенским торњем на Лонг Ајленду (кула је срушена 1917).

У периоду од 1900. до 1902. године пријавио је низ патената из радио-технике, а од 1909. окренуо се проналасцима из области машинства: био је веома успешан са открићима сасвим нових турбина, пумпи, брзинометра и других практичних уређаја.

Поводом 75. рођендана, Тесла је примио велики број честитки из целог света, од најпознатијих ауторитета, као што је нпр. Алберт Ајнштајн, а њујоршки часопис *Times* објавио је његову слику на насловној страници.

Осим тога, у Колорадо Спрингсу је истраживао многе феномене струја високих фреквенција и изузетно високих напона. Управо та открића је користио код управљања радио-таласа на даљину, али и за роботiku. То је време када излази и његов текст под називом „Проблем повећања људске енергије”. За многе је то чудан текст у којем се дају разна предвиђања техничких чуда у будућности, а сензацију су изазвале необичне фотографије које приказују електрична пражњења налик на муње. Многима је био несхватљив.

Уз помоћ Џ. П. Моргана изградио је на острву Лонг Ајленду велику лабораторију, и свој чувени високи торањ, звани „Увеличавајући предајник”, заправо, високонапонски трансформатор. Изградња је почела 1901. године. Ту је и живео, у једној малој дрвеној колиби, али је главни финансијер Морган одустао од овог пројекта, тако да Тесла никада није завршио своју „Светску радио-станицу”. Некако од тада Тесла губи поверење многих који су веровали у његове визије. Од 1904. до 1907. године имао је сталне финансијске проблеме и велике дугове. Иако је успевао да прода доста својих пате-

ната, тешкоће су остајале и није успевао да се бави својим најкрупнијим замислима. Чак су му срушили и велику антену на Лонг Ајленду да би повериоци били исплаћени.

Током живота примио је висока одликовања из многих држава (међу њима из Србије, Црне Горе), био је почасни доктор многих универзитета у свету, примио је безброј научних признања од научних институција из целог света још за живота, а после смрти уврштен је у Дом славних у САД. Од 1937. године члан је Српске академије наука.

Теслин научноистраживачки рад ни до данас није потпуно проучен и разјашњен. Највише је допринео у три области: електроенергетици, у области струја високе фреквенције и машинству. Никола Тесла је био научник који је цео свој живот посветио трагању за откривањем тајни природе да би их укротио и ставио на располагање човеку. У својој тридесетој години постао је грађанин света, али никада није заборавио своје корене и вековна страдања својих Срба због којих је дубоко патио и увек је покушавао да им помогне. Био је дубоко хумана личност која је својим примером, својим преданим и успешним радом и несебичном љубављу према целом човечанству, допринела развоју цивилизације. За себе није тражио ништа, ни новац ни славу, тежио је великим циљевима и многе је остварио.

Никола Тесла је измислио, или бар теоретски замислио, скоро све техничке уређаје које данас користимо. Сваки пут кад укључимо рачунар материјализујемо идеје највећег научника у историји, јер се наизменична струја производи у Теслином трофазном генератору, преноси се Теслином високонапонском мрежом, Теслина завојница даје напон за слику на монитору, а бежични миш ради путем радиоталаса које је први произвео Тесла. Ипак, то је само један део оставштине овог великог инжењера који је добио 280 патената у 26 земаља света (Према: *Пајенџи Николе Тесле*, Музеј Николе Тесле, Београд 2006). Откриће наизменичне струје Николе Тесле темељ је производ-

ње, преноса и употребе електричне енергије и целокупне данашње индустрије. Наизменична струја променила је свет дајући му светло и енергију. Тражећи појам или име Николе Тесле на интернету ће се појавити преко 2.000.000 страница на којима се спомиње највећи српски и један од највећих светских научника и проналазача у историји. Изумео је и патентирао: начело обртног магнетног поља; цео систем производње, преноса и искоришћења вишефазне наизменичне струје; телефонски појачивач; индукциони мотор; генератор струје високе фреквенције (Теслине струје); Теслину завојницу бежичне комуникације; радио, флуоресцентно светло (Теслин лук) и стотине других изума без којих свет данас не би био овакав какав јесте. Никола Тесла се може сматрати пиониром бежичне телеграфије и радиокомуникација, јер је направио први систем бежичног управљања и преношења сигнала на даљину.

Тесла је био познати борац за мир и напредак човечанства, сањао је о коначном оружју које би због страха одвратило људе од сукоба и окончало све ратове. Мало је научника који су за свој допринос науци, и човечанству, награђени таквим признањем као што је част да јединица у еталону мера носи њихово име. Ту част има само петнаест научника. Тесла је уврштен међу такве великане као што су Вебер, Херц, Ом, Волт, Ампер, Келвин. То су били грандиозни људи који су фундаментално променили дотадашњи начин живота и схватања универзума.

Никола Тесла се упокојио 7. јануара 1943. године у осамдесет и седмој години. У катедрали Св. Јована Богослова, 12. јануара, на последњи испраћај, окупило се око две хиљаде људи међу којима је био велики број проналазача, добитника Нобелове награде, светски признатих имена из области електронике као и представници југословенске владе. Посмртни остац личког Прометеја и космичког генија налазе су у Музеју Николе Тесле у Београду (основан 1952. године) у урни идеално сферног облика.

УРОШ ПРЕДИЋ

рош Предић рођен је 7. децембра 1857. године у Орловату у Банату. Отац му је био свештеник, родом из Карловаца, а мати из свештеничке куће Илијевића из Црепаје. Немачку основну школу завршио је у Црепаји (1866), а у Панчеву (1867) четврти разред немачке основне школе, тзв. „обершупле“. У Панчеву је 1876. године матурирао односно завршио немачку седморазредну Реалку. Одмалена је почео да слика. Матица српска му је из Шифмановог фонда 1877. године дала стипендију за школовање. Завршио је Уметничку академију у Бечу где је провео девет година, од 1876. до

1885: шест година као студент, а три године као асистент. Да је велики таленат потврдила је и Гунделова награда коју је добио 1879. године.

Током 1885. године вратио се кући у Орловат, али већ наредне године, након путовања по Италији, преселио се у Београд. Тада је урадио серију реалистичких слика из живота банатских Срба. Те слике, *Весела браћа*, *Под дугом*, *Биће белаја*, *Око бунара*, *Мали филозоф*, *Орловајски свињар* и друге, показују и тежњу да се сликама моралистички делује. Неке од њих, *Мали библиотекар*, *Сироче на мајчином тробу*, *Босански бејунци*, *На чесми* и др. израђене су за краља Милана.

Прву изложбу, преломну за његов даљи рад, Предић је имао 1888. године у „Грађанској касини“ у Београду. Наиме, тада је изложио скице за цркву у Смедереву, које су видели представници црквене општине у Старом Бечеју па су поручили иконостас за своју цркву. Овај иконостас многи сматрају врхунцем Предићевог црквеног сликарства. Радио га је пет година, а када га је завршио мислио је да сличан посао више никада неће радити јер, како је сам рекао, „није ми била намера да постанем иконограф“ (Предић, *Аутобиографија*). Али, није било тако.

Од 1894. године живео је у Орловату. На редних 15 година давао се углавном црквеном иконографијом и портретима. Сам каже да је у Орловату „провео 15 најбољих година свога живота, крај матере, ослобођен свих обавеза варошког живота, које одузимају времена. Испуњавање човечанских дужности давало ми је драгу накнаду за напуштање свих младалачких амбиција“. Због посла је тада и доста путовао, најчешће у бање и лечилишта. Ипак, увек му је остајало довољно времена да обилази различите музеје и многобројне изложбе. Из тог периода познати су Предићеви иконостаси за капелу у Патријаршијском двору у Сремским Карловцима (за чији колорит се наводи да ниједан пре њега није био тако „леп, мек, топао, свеж, јасан и снажан, као на сликама те отмене капеле“), за капелу Владимира Николића у Сремским Карловцима, капелу Димитријевића у Меленцима и Радосављевића у Панчеву. Треба споменути и монументални иконостас у манастиру Гргетегу који је сликао од 1900. до 1902. године, потом иконостас у цркви у Руми. Овим својим опусом, Предић је створио засебну школу уметничког црквеног сликарства код Срба, али је, такође, „црквени живопис саломио у њему јак и силан карактер, пун ватреног

уметничког осећања, укротио бесног лава. За оним што смо изгубили, можемо до срца жалити; жалити што није могао слободније радити у природи и разрешавати њене истине, и више јој се приближити” (Надежда Петровић).

Треба споменути и један други, мање познат део његовог стваралаштва. Радио је насловне стране за разне листове и дипломе: корице календара *Занаџија* (1890), цртеж за приповетку Ј. Ј. Змаја *Вигосава Бранковић* (1899), заглавље за *Српски Сион* (1891), диплому за Друштво за Српско народно позориште (1899), корице за књигу *Знаменићи Срби XIX века* (1900), корице за календар *Србобран* (1900), и др.

Предић је био један од оснивача и дугогодишњи председник првог српског Уметничког удружења „Лада” основаног у Београду у част Првог српског устанка 1904. године. Од 1909. године Предић је у Београду, слика портрете. Из овог периода посебно је познат онај на ком се патријарх Лукијан моли за брод српске цркве на бурној пучини. То је његова једина слика већег формата (око 5×2 m). Из тог времена су његови многи портрети: војводе Живојина Мишића, Ђорђа Вајферта, Доситеја Обрадовића, итд. Током 1920. године завршио је чувену слику *Косовка девојка*, 1921. слику *Свети Сава блајосиља Српчак*, 1928. *Девојку на ситугенцу*, 1930. слику *Свети Георгије убија аждају*, 1932. *Свети Никола сјасава бродоломнике*, а 1934. *Свети Сава и краљ Александар*.

Сматра се да је око 1930. године Предић доживео свој стваралачки врхунац. И сам је слично мислио: „Ја не могу дати ништа ново, ја се сада само понављам”.

Данас се Урош Предић сматра првим представником реалистичког правца у српском сликарству. За редовног члана Српске академије наука изабран је 3. фебруара 1910. године.

Урош Предић се није женио, живео је усамљенички, а памте да је био: „пријатан и благ у опхођењу, занимљив и садржајан у излагањима и опажањима, увек духовит и спреман за шалу” (М. Н. Милутиновић). И Миховил Томандл га лепо описује (1923): „При мојим сусретима с Предићем јако и импресивно

деловало је на мене његово достојанствено држање и фино опхођење, а исто тако и онај благи и топао поглед његових очију из којих је избијала сва лепота и његове душе и доброте његовог срца. Био је врло образован човек, па се стога могло с њим упустити у сваки разговор. Своје мисли износио је једноставно и јасно с тихим изговором којим је био од природе надарен. Говорио је лагано и врло добро владао матерњим језиком”. Вељко Петровић је за Уроша Предића рекао да је „најинтелектуалнији уметник српски.”

Био је веома скроман, а добрим делом и разочаран у свој живот: „И то се онда каже: Живот пун рада, док то уопште није живот, него робија. Живот је кад се живи, кад се интензивно осећа да се живи; али то није свакоме дато. Многи, и то баш они хваљени и за пример истицани, радећи неуморно на остварењу неких шимера, одлажу дане уживања за „тамо после” док одједанпут не опазе, да нису више ни за што друго, већ за то, да и даље јашу свог дрвеног коња.” О себи самоме каже: „Мање сам имао од живота, за мањим ћу имати да жалим при расстанку.”

Оставио је многобројне радове, између 1.600 и 1.700 уља и акварела. Оно што их карактерише јесте савесност: „Ништа нисам узимао олако.” Милан Кашанин је коментарисао да у српском сликарству има психолошки дубљих и изразитијих сликара, има оних који су сликарски финији и јачи, али да нема физички вернијих портрета од оних Предићевих. Толико изражену илузију објективне стварности не пружа ни најуспелији фотографски снимак, а то је особина која недостаје и сликарима великог дара. Сам Предић о томе је рекао (1921): „Позитивна вредност мојих радова лежи у труду који је у њих утрошен, и у солидности технике; а уметничка им је вредност неодређена, према неодређености критике која еволуише упоредо са уметношћу. Да ли ће се овај мој суд сагласити или сукобити са судом стручних критичара, показаће будућност, ако ме она ћутке не прегази.”

Урош Предић се упокојио 11. фебруара 1953. године.

ПЕТАР БОЈОВИЋ

српски војвода

Петар Бојовић рођен је 16. јула 1858. у селу Мишевићи, код Нове Вароши. Отац Перут и мајка Рада, рођена Пешић, имали су шесторо деце (петоро синова и једну кћерку). Петар је био најмлађи син. Имао је девет година када се породица доселила у село Радаљево код Јавора. Родитељи су му били земљорадници. Петар је похађао основну школу у Ивањици, а први разред гимназије завршио је у Ужицу. За даље није имао средстава, а стипендију није успео да добије. Живео је потом у Београду код потпуковника Косте Јанковића, ађутанта кнеза Михаила. Заузврат је помагао у кућним пословима. Био је тада с њим и стари-

ји брат Лука. Обојица су били добри ђаци и гимназију су завршили с одличним успехом. Артиљеријску школу уписали су 1875. године.

Током школовања упознао је Степу Степановића и Живојина Мишића. Био је то први сусрет будућих славних војсковођа српске војске.

Прекинуо је школовање због учешћа у Првом српско-турском рату 1876, када је добио и поднареднички чин. При Врховној команди српске војске био је писар, затим ордонанс. Други српско-турски рат, 1877–1878, с чином наредника служио је у батерији Дринске артиљеријске бригаде. Када је рат завршен, наставио је школовање у Артиљеријској школи.

Током 1880. године произведен је у чин артиљеријског потпоручника. Већ тада се бавио теоријским радом и превођењем (*Посмањрање о железницама и Вођ њајроле*). Превод књиге *Ушврђивање држава и ушврђени логори* објављен је 1883. године.

Након завршеног школовања, службовао је у Београду, а у чин коњичког поручника унапређен је 24. децембра 1883. године и преведен у коњицу.

Петар Бојовић био је учесник Српско-бугарског рата 1885. године као водник у Другом ескадрону Другог коњичког пука. Учествовао је у борбама на Врапчи, Плочи, Сливници (у рејону Алдомироваца), Драгоманском теснацу, Нешковом вису и Пироту.

Од децембра 1885. до фебруара 1886. године био је вршилац дужности начелника Штаба Шумадијске дивизије, а потом је опет био у Гардијској бригади.

Стално је напредовао, тако да је по повратку у Србију враћен на припрему у Главни генералштаб, а крајем 1888. године постављен је за ађутанта начелника Главног генералштаба, затим је у јулу 1890. године преведен у генералштабну струку. Исте године, постављен је за командира Првог ескадрона Трећег коњичког пука.

Једно време се припремао за дипломатску службу, требало је да постане конзул у Пљевљима, међутим до тога није дошло.

Од лета 1891. године постављен је за вршиоца дужности начелника Штаба Моравске дивизије у Нишу, где је службовао пет година. У чин генералштабног капетана I класе унапређен је 30. августа исте године. У међувремену

је положио испит за генералштабног мајора у јуну 1893. пред комисијом којом је председавао пуковник Радомир Путник, да би већ 2. августа био унапређен у чин генералштабног мајора.

У јесен 1896. премештен је на место начелника Штаба Тимочке дивизијске области. На овој дужности је провео шест месеци, да би у пролеће следеће године, био одређен за вршиоца дужности шефа мобилизацијског одсека Операцијског одељења Главног генералштаба.

Већ тада се, око борбе бајонетима, теоријски разилазио с Павлом Јуришићем Штурмом. Можда је и стога тражио, и у јесен 1897. године добио премештај у пешадију. Од те године он је био и пешадијски потпуковник и службовао је у Зајечару.

Оцењен је као спреман и образован официр.

Близак двору, од 1900. године Петар Бојовић постављен је за команданта Једанаестог пешадијског пука Краљице Наталије. У чин генералштабног пуковника унапређен је 6. маја 1901. године и постављен за команданта Моравске пешадијске бригаде у Нишу. За све то време примао је различита одликовања. Објавио је неколико књига о војним питањима.

Мајски преврат 1903. године није га се достакао. У лето 1903. у Београду је променио неколико дужности да би у децембру исте године био постављен за команданта Моравске дивизијске области. Од јануара 1905. године био је помоћник начелника Главног генералштаба.

Од маја 1906. вршио је дужност начелника Главног генералштаба, будући да је генерал Радомир Путник поново постао министар војни. Пуне две године они су руководили целокупним животом српске војске, избором и набавком оружја и ратне опреме, разрадом планова за мобилизацију и концентрацију војске.

Од пролећа 1908. године вратио се у Ниш, да би наредне године, па до избијања Првог балканског рата, био командант Коњичке дивизије.

У Првом балканском рату Бојовић је био начелник Штаба Прве армије, а након Кумановске и Битољске битке унапређен је у чин генерала. Иако је формацијски био начелник

Штаба армије, чији је командант био престолонаследник Александар Карађорђевић, на Бојовићу је била највећа одговорност јер је, према указу, армијом у ствари он командовао.

У Другом балканском рату био је начелник Штаба Прве армије која је однела победу у бици на Брегалници, а после рата био је командант трупа Нових области на Косову и у Македонији.

У Првом светском рату био је командант Прве армије. Учествовао је у завршним операцијама Церске битке, а по ослобађању Шапца с овом јединицом је, почетком септембра, форсирао прелазак Саве и продор у Срем. Тада је рањен у глежањ, па је смењен с места команданта.

Од новембра 1914. до новембра 1915. године генерал Бојовић је реактивиран. Постао је командант трупа Нових области, а у децембру 1915. постављен је за начелника Врховне команде. Већ у јуну 1918. године поднео је оставку због неслагања око проширења Солунског фронта. Затим је опет постављен за команданта Прве армије, којом је командовао и у бици код Доброг Поља.

Због ратних заслуга 13. септембра 1918. Петар Бојовић је унапређен у чин војводе (маршала). Пре њега у овај чин су унапређени Радомир Путник (1912), Степа Степановић (1914) и Живојин Мишић (1914).

После рата Петар Бојовић постао је командант Прве армијске области и на тој функцији је остао до децембра 1920. године. Именован је за начелника Главног генералштаба војске Краљевине СХС у јануару 1921. године. У децембру исте године стављен је на располагање, а убрзо и пензионисан. Бројне контроверзе прате његову смену, али ниједна није доказана. За време пензионерских дана написао је мемоаре који никада нису објављени.

Враћен је у службу 1941. и постављен за Врховног инспектора целокупне војне силе Краљевине Југославије.

Током Априлског рата, услед малолетности краља Петра II, по Уставу је именован за помоћника врховног команданта краљевске Југословенске војске, да би после капитулације војске сам себи одредио кућни притвор у коме

је био све до краја рата. Одбио је да авионом побегне у Енглеску. Исто тако, одбио је и све позиве током рата да сарађује са окупатором. Сам је тражио да се пред његову кућу постави стража која му није дозвољавала да напусти кућу. Третиран је као ратни заробљеник.

По ослобођењу Београда ухапсила га је ОЗНА. У притвору је мучен, па затим пуштен. Убрзо је и преминуо, 19. јануара 1945. године у својој кући у Београду. Нове власти су према њему имале лош однос вероватно због писма које је 1942. године упутио Дражи Михаиловићу у којем је подржао Југословенску војску у отаџбини.

Војвода Петар Бојовић сахрањен је на Новом гробљу у Београду, а преко радија је објављена забрана присуствовања његовој сахрани. Дуго се није знало где му је гроб на који је тек 1989. године постављена биста.

Био је ожењен с Милевом Јовановић (1872–1956), кћерком Николе Јовановића, трговца. Венчали су се 4. јуна 1893. године у Саборној цркви у Крагујевцу. С њом је имао шесторо деце, четири сина – Божицара (1894–1962), Војислава (1895–1915), Доброслава (1898–1971), Радослава (1904–1906) и две кћерке Јелицу (1896–1955) и Раду (1900–1959).

ПАВЛЕ ПАЈА ЈОВАНОВИЋ

аја Јовановић рођен је 16. јуна 1859. године у Вршцу. Отац му је био професионални фотограф. Још од најранијег детињства почео је да слика. У Вршцу је завршио основну школу, а гимназију и сликарску Академију, према очевој жељи, у Бечу. Паја Јовановић се присећао да му је, као ученику, дан када је ступио у просторије Академије био најсрећнији дан у животу. Једно време је био стипендиста Матице српске од које је добијао 200 форинти све до августа 1883. године. На њега је нарочити утицај имао професор Грипенкерл „проповедник римске форме и млетачких доја”. Тај утицај описао је сам Јовановић:

„учитељ је од нас тражио да у нама пробуди осећај за лепоту, за ритам и за хармонију античке скулптуре, указивао нам на оно фино осећање Јелина за линију, упућивао нас на Хомера, а поред Хомера на огромну књижевност и на јединствену културу старих Јелина”. Из тог времена је и његов први цртеж – *Хере Лудовизи* која му остаје „идеал лепоте за цео живот”.

У време студирања Паје Јовановића у Бечу и Минхену, владала је тзв. реалистичка сликарска школа. Паја Јовановић је учио под њеним утицајем и овог сликарског правца се држао до краја, поставши један од најјачих представника реализма у српском сликарству. Надолазећи натурализам и импресионизам су сасвим незнатно утицали на њега.

Било је то време и великог интересовања за Балкан и његове људе, за Исток и Оријент, о чему сведоче теме слика и нашег младог уметника. Још током студија често је путовао по Црној Гори, Приморју, Албанији, Босни и Херцеговини, јужној и источној Србији. За слику *Рањени Црногорац* Паја Јовановић је 1883. године добио награду на завршном испиту. Слику је одмах откупила „Народна касина” у Будимпешти. Истовремено, ова награда му је

донела трогодишњу царску стипендију која је додељивана уметницима из Угарске.

Охрабрен успехом постигнутим сликом *Рањени Црногорац*, Јовановић је урадио серију слика на националну тему и изложио их у галерији у Лондону. Њима је привукао толико велику пажњу публике, да је од чувеног трговца сликама Валиса добио понуду да следећих десет година ради слике само у том жанру за чувену галерију „Френч” у Лондону. Слике му се тако, посредством овог галеристе, продају у Енглеској, Америци, Аустралији. Материјално обезбеђен, имао је услове да путује (северна Африка, Грчка, Турска, Италија, Шпанија) и слободно ради.

Била је ово тзв. „прва фаза” у стваралаштву Паје Јовановића. Тада су настале слике *Гуслар*, *Мачевање*, *Прича о Косову*, *Крвна осветија*, *Арнаућска слиража*, *Црногорска крчма*, *Бој њејилова*, *Херцеговачка шваља*, *Кићење невесије*, *Умир у крви*, (за коју многи тврде да је најбоља из тога циклуса), итд. Неке од најпопуларнијих слика, сам аутор је сликао у неколико верзија, тако да „нажалост, данас је већ немогуће детаљно оценити ову богату галерију слика, ово тим више што је Јовановић добар део понављао неколико пута, јер поне-

кад ни многе реплике нису замориле сликареву инспирацију, тако да можемо само нагађати о изгледу првих коначних решења" (Дејан Медаковић). Јовановић се показао као изразити мајстор фигуралних композиција, а на таквим платнима увек је много ликова, мноштво детаља, а они су рађени таквом прецизношћу, у *Кухњу невесите*, на пример, да све помало личи на калиграфију.

Од 1884. године Јовановић живи у Минхену, а 1886. године сели се у Париз. Често путује у Италију, Цариград, Египат, на Кавказ; 1864. постао је члан Српског ученог друштва, а 1888. године члан Српске краљевске академије.

Од 1895. године живи опет у Бечу. Тада је, по наруџбини патријарха Бранковића, урадио чувену слику *Сеоба Срба из Чарнојевићем*. Слика је била намењена најпре за обележавање хиљадите годишњице Угарске државе у Будимпешти (1896), за тзв. Миленијумску изложбу. Након прославе слика је пренета у патријархов двор у Сремским Карловцима. Према првобитној замисли, на слици су требали бити приказани патријарх Арсеније III Чарнојевић са крстом у руци, а крај њега Исаија Ђаковић (обојица на коњу), носећи Леополдову позивну диплому и уз њих и војвода Монастерлија са добро наоружаним војницима. На коначној верзији слике лик патријарха Арсенија III Чарнојевића замењен је ликом патријарха Георгија Бранковића.

Током 1900. године Јовановић је радио, такође чувено платно, *Крунисање цара Душана*, намењено за Светску изложбу у Паризу. Ту је Јовановић добио титулу *Officier d'Academie*. Сliku је одмах откупио српски краљевски двор. У односу на претходну слику, ова је дале-

ко сложенија, толико да се стиче утисак да је то завршна сцена неке добро изрежиране драме.

Тада Јовановић ради највише велика декоративна платна. Уз две поменуте слике то су *Тријих* за град Вршац састављен из *Жејаве*, *Бербе* и *Недељне бијаце у Вршцу*, затим платна *Лос Барбарос* (у Сантјагу у Чилеу), два иконостаса (у Долову и у Новом Саду у Саборној цркви). У Саборној цркви у Новом Саду су исликане и две историјско црквене теме – *Свети Сава крунисање Прваоенчаном* и *Свети Сава измирује браћу* (реплике су у Саборној цркви у Сремским Карловцима). За Саборну цркву у Сремским Карловцима израдио је и слику *Славање моштију Светио Сава*. Све ове слике представљају врхунац српског тзв. „историјског сликарства” и припадају другој фази стваралаштва Паје Јовановића.

Сlike Паје Јовановића стално су биле присутне на светским сликарским изложбама у Паризу, Бечу, Берлину, Лондону, Риму, итд. Највише је ипак, излагао на Париском салону. Након Првог светског рата Паја Јовановић је у Београду и Букурешту урадио неколико изузетних портрета припадника владарских породица. То су сада слике из треће фазе његовог рада, која формално почиње 1906. године, када слика бројне портрете. У своје време он је био тражени портретиста у круговима европске аристократије. Сликајући тзв. парадне портрете, створио је особен стил, отворено ласкајући сујети својих модела. Но, био је мајстор, имао је сјајан цртеж, лакоћу постављања ликова и увек присутни смисао за декоративност.

Паја Јовановић се упокојио 1957. године у Бечу. По његовој жељи урна са пепелом је пренета и положена у Београду.

ВОЈИСЛАВ ИЛИЋ

Војислав Илић рођен је 1860. године у познатој, старој београдској породици. Његов отац Јован био је познати песник и политичар, једно време и министар. Војислав је био одувек слабог здравља због чега није редовно похађао школу. Гимназију је напустио, а на Великој школи је студирао ванредно. Захваљујући оцу Јовану рано се сусрео с поезијом. „Наш отац, чији је васпитачки ауторитет силно утицао на све нас, више него ли школа и само друштво, осећао је необичну одвратност према свему што је вулгарно, а нарочито према лирском песништву, где се субјективизам – лично ЈА, свуда истицао” (Дра-

гутин Илић). Уз оца и два старија брата, такође су били песници, а млађи и преводилац Шекспира и новинар. Кроз њихову кућу прошли су многи песници и писци. Ту је „продефиловала цела наша књижевност седамдесетих и осамдесетих година” (Бранислав Нушић). У кућу им је долазио и Ђура Јакшић, с чијом се кћерком Тијаном Војислав касније и оженио. Велики Војислављев животни проблем било је његово слабо здравље, погоршавано неуредним животом вођеним, након смрти жене и деце, у кафанама, уз алкохол и коцку.

Много је читао и веома добро познавао Пушкиново стваралаштво под чијим је утицајем био. Такође, на њега су утицали Жуковски и Љермонтов. Све њих читао је у оригиналу. Поред руских Војислав је читао античке и савремене европске књижевнике. Посебно треба истаћи његово интересовање за енглеске и немачке писце. Чини се да је „руска литература значајнија у улози посредника него у улози инспиратора” (М. Павић).

Са седамнаест година Војислав је скоро изграђен песник, његов први рад био је превод дечје песме *Тичица* руског песника Туманског. Објавио ју је у листу *Голуб*. Своју прву оригиналну песму објавио је у листу *Ошацибина*. До

осамнаесте године написао је неколико добрих песама: *Молишва*, *Пасиџир*, *Елеџија*. Током 1880. *Недељни лист* му је објавио мрачну песму *Домовина*, а Јаков Игњатовић, као уредник листа, надао се да се песничково суморно прорицање неће испунити и да ће доцније певати веселије песме.

Илић се неславно опробао и у позоришту. Наиме, управнику Народног позоришта предао је комад *Рагослав*, али му га је овај вратио с предлогом да га у неким деловима исправи. Илић је, међутим, цео рукопис одмах спалио. Имао је Илић још неких прозних покушаја, али су сви одреда слаби. Он је био првенствено песник.

Војислав Илић је писао и текстове политичког карактера, као и приказе о појединим књижевним питањима. Оставио је и пар епских песама, али све је то мање значајно у односу на лирске песме: „Већ у првим својим песмама Илић се показао као мајстор стиха, који потпуно влада ритмом и песничком дикцијом нарочито је волео стих од шест стопа – хексаметар и стих од пет стопа – пентаметар, зато што они у себи садрже нешто достојанствено, што је одговарало његовој природи и нарочито темама из класичне старине” (Ж. Младеновић).

Крајем 1885. године умрли су му супруга Тијана и обоје деце: „Тијанина смрт оставила је дубок траг у Војислављевом животу, тако да је једно време помишљао и на самоубиство. Дуго се он борио са тим осећањем, па је најзад ударио услед тога у испаде неуредног живота. До тада у сваком погледу умерен, он је сада почео да живи бурно, надајући се да ће тако заборавити оно што је изгубио” каже његов брат Драгутин.

Током 1885. године учествовао је као добровољац у Српско-бугарском рату. Разочаран, након рата постао је опозиционар. Од тада се његови текстови често могу срести у опозиционим, радикално социјалистичким листовима попут *Огјека*, *Ђосе*, *Грбоње* итд. Ипак, највише је објавио у листу *Ошваџбина*, а касније је писао и за *Ситражилово*, *Звезду* и *Србадију*.

Од 1887. године Илић је радио као коректор у Државној штампарији. Исте године му је објављена прва збирка песама. Током 1889. године изашло је друго издање ове књиге, а 1892. и треће, проширено. Било је, за оно време, незапамћено да књига песама доживи чак три издања једно за другим. Од тада је Војислав Илић постао познато песничко име у Србији: проглашен је највећим српским песником, почели су да га пореде са Пушкином.

Својим естетизмом и формализмом отворио је пут, за Србију, сасвим непознатој поезији: „поезији у којој је најважнији моменат брига за саму себе, за своје властито уметничко биће” (Ј. Деретић). Тиме је извршио и велики утицај на касније песнике: „Оно у чему је утицај Војислава Илића био најјачи и најблагодотворнији, јесте облагорођавање песничке поеме. Под његовим утицајем наши песници су почели да обраћају већу пажњу на углађеност стиха. Нестале су претеране песничке слободе, које су романтичари и сувише злоупотребљавали” (Ж. Младеновић).

Војислав Илић је успео да своју личну тугу уздигне на ниво општег песничког мотива. Скоро да није било ниједне његове песме у којој се не осећа туга, приказана нежно и ненаметљиво, тек у дослуху; скоро обавезно описује хладну јесен, суморно вече, пусто поље над којим се простира мрак, увело лишће, кишу

која сипи и обавезно – усамљен звук звона. Све је пролазно, не само људски живот, већ цело човечанство. Илићево песништво заправо је било његов живот, бескрајни бол који се са сваким додиром с природом и људима само обнавља и појачава.

Основни мотив Илићеве поезије су описи природе. У њих он уноси многе сликарске елементе, као да их исликава четкицом. У песми *Јесен* која плени својом уверљивошћу и сликовитошћу, песник атмосферу јесени употребљује са људским животом: свака слика природе осликава човеково расположење и његов живот. У песми *Вече* преплићу се нежне боје сенке и светлости са тихим ритмом сеоског живота који лагано тоне у сан. За Илића природа никада није мртва, она се увек може оживети душевним расположењима (нпр. у песмама *Зимско јутро*, *Зимска игла*, *Вече*, *Јесен*, *У позну јесен*). Такви описи природе никада нису циљ за себе, они су подлога за мисао или осећање који су суштина песме: „песничково Ја појављује се не само у интимној него и у описној поезији, врши се субјективизација пејзажа, уз раније доминантне визуелне, ликовне утиске, сада се појављују и звучне, музичке сензације” (Ј. Деретић).

Током 1888. године Војислав Илић се опет оженио, овај пут са Зорком Илић. С њом је имао троје деце. Због тешког материјалног стања носио се мишљу да се пресели у Црну Гору, али је одустао, и од 1892. године запослио се као учитељ основне школе у Турн Северину. Послом није био задовољан: „Ја овамо живим, не знам како да кажем. Да ме околности нису нагониле, не бих се никад примио овог посла, јер није за мене. Има дана кад сам тако нервозан да сваки звук вређа, а овамо морам да се носим са децом.” Након годину дана вратио се у Београд за писара у Министарству унутрашњих дела. За вицеkonzула у Приштини постављен је 1893. године.

Већ тада је био веома болестан: „Очи су му биле дубоко упале, усне побледеле а руке му се чисто прозирале. На лицу му се оцртавао онај израз болника без пребола, који га све до мртвачког одра није напуштао” (Бранислав Нушић). Временом је његово здравље бивало

све горе и горе. У новембру 1893. године Илић је био у толикој депресији да је одбијао лекове. Приказивао му се лик умрле супруге Тијане, која га је звала себи: „Руке су му већ дрхтале и држао их је одешене низ постељу као сломљена крила; у дубини његових потамнелих очiju већ се огледала смрт” (Бранислав Нушић). Крајем новембра 1893. године пренет је у Београд, а 19. јануара 1894. године је умро.

Није довољно ако се каже да је Илић оснивач српске реалистичке поезије, он је њу уздигао до класичних висина, како у погледу углађености стиха, тако и богатства садржине. Може се слободно рећи да је Војислав

Илић створио српску модерну поезију. „Илић је имао урођено осећање лепоте, одлично је познавао језик и песничку занатску страну, и зато је успео да српску поезију уздигне на уметничку висину на којој никад до њега није била. Нарочито се одликовао осећањем мелодије стиха. Ни код једног другог нашег песника није дошла у толикој мери до израза музикалност нашег језика као код њега. Био је по правасходству песник музичке хармоније. Док читамо његове стихове, имамо пријатно осећање као да слушамо ведру или тужну музику, према расположењу које је изразио у песми” (Ж. Младеновић).

ЈАНКО ВЕСЕЛИНОВИЋ

Јанко Веселиновић рођен је 1. маја 1862. године у Салашу Црнобарском, у Мачви, од оца Милоша, свештеника, и мајке Јелисавете из свештеничке породице. Поред Јанка који је био други син, имали су још осморо деце. У породици је планирано да Јанко буде свештеник, али он је више пажње посвећивао књижевности. У Глоговцу је завршио основну школу, а четири разреда гимназије у Шапцу. Учитељску школу учио је у Београду, али је није завршио. Ипак, 1880. године је радио као учитељ у Свилеуви. Ту се и оженио.

Већ тада је Веселиновић стекао љубав према сеоском животу. Видећи у њему само ону лепшу страну, умео је у својим приповеткама и да претера. Скоро све се завршавају весело, свадбом или неким другим весељем. Наравно, стварни живот није био тако идиличан, али он је толико волео село да је написао: „Од радости не умем да вам причам као што и нико не уме.“ Истицао је улогу задруге у животу српског сељака, њу је посматрао претежно са идиличне стране и истицао њену снагу и богатство. Приказао ју је као једину стварност села, свако одступање тумачио као аномалију, а угроженост задруге оплакивао као рушење моралних и културних вредности.

Написао је 1881. године прву приповетку *Како је ђосџао кајишарлук*, потом још неколико и све их однео у лист *Мисли*, где су му саветовали да се остави писања: „Уби ме просто као маљем“, после је сам коментарисао. Умало да тада није спалио све рукописе.

Након повратка из Беча са телеграфског курса, који није завршио, немајући од чега да се издржава, однео је приповетку *На ђрелу у Шабачки тласник*. Одмах су му платили три дуката и затражили још приповедака. Објављиване су једно време, према ауторовој жељи, без његовог имена – потписао се тек испод последње.

Током 1886. године изашла му је прва књига, збирка приповедака *Слике из сеоској живојџа*, а онда 1889. године и друга под истим насловом, као и *Борци*. „Он није посматрао људе и догађаје изван себе, већ их је излагао ко садржај свога сопственог живота. Зато што је био део тога живота, што је проживљавао оно што је писао и износио само оно што се десило и што се могло десити, његова дела дају утисак реалности, иако је при њиховом стварању одступано од реалистичког правца, јер су, иако једнострана, захваћена из стварног живота“ (Живомир Младеновић).

Биле су то године када је Јанко Веселиновић већ прихватио идеје Светозара Марковића, држао говоре по зборовима и – завршио у затвору. Током 1890. године објавио је *Пољско цвеће*, и *Слике из учишљеској живојџа*. Од 1892. године радио је као учитељ у Шапцу.

Током 1892. године написао је изузетно популаран позоришни комад са певањем *Ђуго*. Музику је компоновао Даворин Јенко, а сам Веселиновић је доста учествовао у стварању ове музике: „Јанко није смео да пусти хор на премијери без свога присуства, дојећи се да му његова мила мачванска песма не посрне. Он се облачио у своје сеоско одело, умешао се у хор у првоме чину, на прелу, и певао с хором, а за-

тим, по првом чину, скидао сеоско и облачио своје цивилно, учитељско одело, и појављивао се у ложи стричевој као аутор” (Бранислав Нушић).

Током 1895. године написао је свој други позоришни комад *Пошера*. И за њега је музику компоновао Даворин Јенко. И он је дуго живео, изведен је преко педесет пута у Народном позоришту у Београду.

Од 1896. године Јанко Веселиновић живи у Београду и ради као помоћник уредника *Српских новина*. Тада му излазе *Рајске душе* (1893), *Сељанка* (1893), *Зелени вајали* (1895), *Сћари њознаница* (1891–1896).

Свакако, Веселиновићево највеће књижевно дело је историјски роман *Хајдук Сћанко* који комплетан излази 1896. године. У почетку од критике неће бити прихваћен, али ће касније, захваљујући Скерлићу, постати веома цењен. С друге стране, како су године пролазиле овај роман је код народа стекао огромну популарност.

Од 1897. године почео је у наставцима да објављује роман *Јунак наших дана*, који није завршио, али је због њега завршио у затвору. У њему је до краја стао на страну Народне радикалне странке и идеја Светозара Марковића.

Због политике био је ухапшен 1899. године, па отпуштен из службе. Стога, све до 1901. године, био је уредник листа *Звезда*. Већ тада је осећао да нема више снаге: „ни машта више није дујна; време и живот почупаше пера из крила њених, те, ето, не може да се дигне даље

од земље; нема више ни оне дрскости њезине и више не видим Бога иза оне сјајне звезде.” Током 1902. године штампане су му *Мале њриче*.

Јанко Веселиновић је објавио укупно 127 приповедака, два завршена романа (*Сељанка* и *Хајдук Сћанко*), два недовршена (*Борци*, *Јунак наших дана*), два започета романа (*Машаи*, *Сељанка*), два позоришна комада (*Ћуго*, *Пошера*).

Данас његова дела имају највећу вредност због своје етнолошке садржине. Описао је слику мачванског села као нико пре ни после њега, писао је језиком и стилем тога краја: „његово причање одликује се свим лепим особинама народног говора, а нарочито збијеношћу, садржајношћу и духовитошћу” (Живомир Младеновић). Дикција у свим његовим причама је природна, свежа и једра. Све то доприноси непосредности и даје утисак да ју је аутор директно из народног извора пренео у књигу. Стога не чуди што Слободан Јовановић примећује: „И ја мислим сасвим озбиљно, да у овоме тренутку ниједан од оних који код нас пишу не пише више српски него госп. Веселиновић.”

Поред тога: „Јанко је толико пута и сам признавао: ни једна ствар, ни један догађај, ни један тип у његовим приповеткама није измишљен, није измајсторисан ни скројен. Све што има у његовим причама, све то живи у његовом селу и његовој непосредној околини” (Милорад Павић).

Јанко Веселиновић се упокојио 14. јуна 1905. године у Глоговцу.

МИЛОВАН Ћ. МИЛОВАНОВИЋ

илован Миловановић рођен је 17. фебруара 1863. године у Београду. Иако као дете веома немиран, био је добар ученик па га је отац – стари коњички официр, потом судија, попечитељ и саветник – послао у Париз на студије. Тамо је Миловановић живео код тадашњег посланика Мариновића. У Паризу је добио европско васпитање, стекао онај непогрешиви друштвени тон којем ће се касније многи дивити. Докторирао је права у Паризу, а његова дисертација о гарантним уговорима била је веома цењена. Од 1888. године био је професор државног и међународног права на Великој школи у Београду.

Од те године он је и члан Радикалне странке. Као секретар Уставног одбора интензивно је радио на Уставу из 1888. године, а касније и на изради закона који су пратили тај Устав, посебно на Закону о изборима за Народну скупштину. Са само двадесет и шест година заузимао је најважније положаје у администрацији Србије. Краљ Милан га је волео не само због његовог образовања и знања него и због веселе природе. Стари намесник Ристић га није подносио због тога што је жестоко искритиковао његове *Мемоаре*. Миловановићеви списи заиста немају елеганцију, јер је боље знао француски него српски, многи верују да је и мислио на француском. Заузврат, био је изванредан говорник, чије беседе је чак и европска штампа објављивала.

У жижу јавности дошао је приликом протеривања краљице Наталије из Србије (1891). објавивши брошуру *Угађавање краљице Наталије није прошивно уставу*. Сва српска јавност била је у тренутку против њега, јер се могло помислити да ју је баш он протерао. После овог догађаја постао је начелник Министарства иностраних дела, све док га либерали нису отпустили 1892. године. Од 1893. поново

је у Министарству иностраних дела и то као начелник. Будући да је бранио оптуженог Ацу Станојевића у тзв. Чебинчевој афери, краљ Милан га је из освете скинуо са овог положаја. Ипак, 1896. године постао је министар правде у Симићевој влади. По повратку краља Милана у Србију, током 1897. године, Миловановић је поново отпуштен.

У Паризу је заволео позориште и навику да одлази на представе задржао је и у Београду. Ту је упознао Велу Нигринову, прелепу глумицу, која је дошла из Љубљане и веома брзо постала популарна у Београду. Ипак, у Бечу се 1897. године оженио с Маријом, Румунком из познате куће Германи: по мајци је била унука Јована Мариновића и праунука Мише Анастасијевића. Не нарочито лепа, била је мршава, црномањаста, са наглашеним носем, крупних очију. Мирне, повучене природе, имала је изванредно образовање, била је начитана, познавала је језике. Иако је у Београду живела дуго, никада није научила српски. Мужу је донела велики мираз и родила му сина Димитрија и кћерку Ану. Димитрије је умро још као дечак, 1911. године, од тешког запаљења мозга. Док је боловао, да би имао мира, пред кућом у Све-

тогорској улици ширена је слама не би ли пригушила тандркање кочија преко калдрме. Миловановићева супруга Марија, након мужевљеве смрти 1912. године једно време је живела у Русији и била сведок Октобарске револуције. Вратила се у Цриквеницу, где је подигла једну црквицу. Касније се преселила у Букурешт и тамо умрла у дубокој старости.

Вешто располагајући добијеним миразом за кратко време је успео да, улагањем у обвезнице по Европи, стекне знатан капитал. Будући да му је егзистенција била осигурана, могао је слободно, без условљавања, да се бави политиком. Његова животна филозофија, коју је изрекао у белешци записаној непосредно пред смрт, била је једноставна: „Успех је све. Он оправдава све, њему се све клања. Добар и рђав глас од њега зависе. Ко успе велики је, ко не успе није ништа ни вредео.” Ова његова мисао потврђује речи Јована Цвијића који је за Миловановића рекао да је најумнији државник у Србији, али да није карактер. У целини, он није био никоме одан, сем себи и својој амбицији. Желео је да се успне до врха друштвене хијерархије и у томе је успео.

Милован Миловановић, дебељушкаст, није био најбољег здравља. Волео је да поједе, још више да попије сматрајући да је „дијета сама по себи средство за лагано изумирање”. Није бежао од шале на сопствени рачун, флеке са фрака није хтео да уклони, јер су те мрље за њега „слатке успомене”. Причало се да је 1911. године, тада је био председник владе, прекинуо седницу видевши кроз прозор момка како његовој кући носи сома, и одјурio да нареди како да спреме рибу. Оспоравао је ову причу, говорећи да га неправедно оптужују, али ако је већ тако „да је бар шаран”, лакше би ту неистину поднео. Милан Стојимировић га се добро сећао: „Био је средњега раста, пуначак онако како су пуни људи са нешто кокошијим грудима, мало трбушаст, али лак. Обично је на себи имао жакет, а на отвору прсника носио је као снег беле 'тврде груди', уметке који су после 1918. године изашли из моде. Никад није ишао без штапа, а брзао је у ходу, иако је био бледуњав и без свежине на облеме лицу. Свет га је жалио, јер је у часу кад је његова лична карии-

јера врхунила изгубио сина јединца, а кћер је била болешљива” (Милан Стојимировић).

Током 1899. године био је осуђен на две године затвора због тога што су му у кући пронађене белешке у којима се негативно изражавао о краљу Милану. Била су то суђења у вези са Ивањданским атентатом. Миловановић није учествовао у њему, али је као радикал страдао због свог мишљења. Зато је живећи у иностранству у многим новинама писао против Обреновића. Након одласка краља Милана из Србије, краљ Александар је помиловао све који су осуђени због учешћа у Ивањданском атентату, па је и Миловановић помилован.

Током 1900. године био је посланик у Букурешту, а 1901. министар Народне привреде. Био је један од редактора Устава из 1901. године. Имао је велике заслуге за фузију Напредне и Радикалне странке. Током 1902. године био је министар финансија, након тога посланик у Риму све до 1907. године, када улази у Велимировићеву владу као министар иностраних дела, што ће бити све до 1912. године.

Иако Београд није волео Милована Миловановића и много тога му је оспоравао, али да је даровит, одличан правник, вредан и марљив, увек одлично обавештен, неуморно интелектуално активан, гипак и осетљив у свим дискусијама, тако да је на многе нападе парирао шалом, нико није оспоравао. Увек је био спреман на компромисе, што је само сведочило да неких јачих идеолошких, или идејних убеђења, није имао. Због тога је био неосетљив на све повике који су се односили на његову амбицију.

Анексија Босне и Херцеговине 5. октобра 1908. године добро је уздрмала Србију. Под притиском Русије спољна политика Србије, министар спољних послова био је Милован Миловановић, остала је немоћна. Миловановић је у протестној ноти тражио од европских сила да се Србија територијално обештети кроз „одговарајућу накнаду”. Сматрао је да Србији треба да припадне територија у Полимљу, чиме би остварила директну везу са Црном Гором, али би у том случају Аустроугарска била одсечена од југа и зато Миловановићев предлог није остварен. Својим предлогом на себе је навукао велику омразу српске јавности, нарочито офи-

цира из будуће организацији „Уједињење или смрт”. Проглашен је издајником националних интереса. Нарочито га је нападао лист „Црне руке” *Пијемонџи*, који је писао да се Србија, захваљујући Миловановићу, „одрекла свих својих националних тежњи”, да је он „фаталан за Србију”, да је заједно с људима „његовог кова представљао гробну плочу Србије и Српства” (*Пијемонџи*, 12. јануара 1912). Уследиле су и теже увреде попут оних да је „дидидус рђав политичар и никакав државник”, „човек слабог карактера”, „морално перверзан”. На демонстрацијама умало није каменован. Сматрало се да са Аустријом треба ратовати, а не нагађати се и продавати делове српске територије. Никола Пашић је Миловановићев предлог схватио као „напуштање терена морала и правде”, односно, да прихватање накнаде значи исто што и признавање анексије.

Од Миловановића је тражено да одговори на оптужбе, али он то никада није урадио. Његов резон је био: „Ноге су ми кржаве од опаког трња људске пакости и злоће; око душе ми облећу отровне стреле одвратне људске покварености и ништавила, срце ми много пута задрхће пред тегобама пута који имам да пређем. Па ипак, видим далеко на хоризонту једну сјајну, небески сјајну тачку, будућност Српства” (*Самоуправа*).

Нова влада, коју је од 25. јуна 1911. године водио Милован Миловановић, своју главну енергију усмеравала је ка договорима са Бугарском. Веома интелигентно је резонувао: „Ја не мислим да ће Русија икада имати воље да узме иницијативу и да се заложи за остварење велике Србије. То није нити ће бити програм руске балканске политике. Уосталом, то не важи само за Србију и Србе, Русија уопште нема намеру и не мисли да може имати интерес да на Балкану дигне какву велику и снажну словенску или несловенску државу.” Од свих балканских савезника, сматрао је, за Србију је најбитнија Бугарска: „Солидарност српско-бугарска прва је, најнеопходнија погодба која се ничим не може надокнадити, за самосталност Балканског полуострва и решење балканског проблема на основи: Балкан балканским народима” (Милован Миловановић). Иако је Бугарска у начелу била за балкански савез, две

државе, и поред многобројних сусрета српских и бугарских политичара, никако нису могле да се договоре око поделе Македоније, углавном због бугарских аспирација. Преговори вођени неколико година никако нису успевали да се помере с места, а наредни догађаји су све те проблеме одједном решили.

О томе како поделити Македонију са Бугарском, ни у Србији није било јединственог мишљења. Радикална странка, коју је водио Пашић, није се слагала у свему са министром спољних послова Миловановићем, а у све то је била уплетена и тајна организација Уједињење или смрт на чијем је челу био Драгутин Димитријевић Апис.

Преговори су били надасве тешки и мучни, али је Миловановић имао велику подршку руског посланика у Београду Николе Хартвига, који је у Београд дошао 1909. године. У преговорима са Бугарском Хартвиг је заузео скоро чисто српско стајалиште. Многи тврде да је он то радио насупрот упутствима која је добијао из Петрограда, киван на руску дипломатију што оклева и избегава да се са Турском коначно рашчисти. Управо у време ових преговора, црнорукци долазе у додир са Миловановићем. Миловановић је искористио „Црну руку” због свог сукоба са Пашићем. Њему је тада требала подршка војске. Ти преговори пред Први балкански рат били су звездани тренуци црнорукаца. Њих је Милован Миловановић тада третирао скоро као равноправне партнере у преговорима о савезу са Бугарском. Миловановић их је користио као свој извршни орган, плаћао их је, а они су заузврат шпијунирали по Македонији и тамо се борили. Мишљење да је Миловановић, идеју о сарадњи с Бугарима добио од „Црне руке” је претерано, али питање је колико би они били моћни да их „Млади пријатељ”, како су називали Миловановића у тајној кореспонденцији, није тада помогао. Они су „задобили велики утицај у Србији благодарећи блиским везама са српским државником, чија је прерана смрт уочи балканског рата, значила праву политичку катастрофу” (Ситон Вотсон).

Пашић није квариио Миловановићу посао, али му није ни помагао. Заправо, био је то окршај у оквиру странке, Пашић је сам признао да је тада Миловановићу рекао: „Ти водиш ову

политику, Миловане. Ако успеш, твоја слава, ако не успеш....” Према мишљењу црнорукца Чедомира Поповића границе при разграничењу Србије и Бугарске у Македонији исцртао је Драгутин Димитријевић Апис уз помоћ пуковника Живојина Павловића. Наиме, „Црној руци” је био битан савез са Бугарском, границе су мање битне и „не треба правити велико питање од величине територије која би припала Бугарској, будући да неминовно мора доћи до уједињења Бугара и Срба”. Ипак, након балканских ратова и они ће, попут Пашића, сматрати да Бугарској не треба ништа дати. Међутим, пуни садржај уговора између Србије и Бугарске, нико није знао осим Миловановића, Николе Пашића, краља Петра и престолонаследника Александра.

Српско-бугарски уговор склопљен је 13. фебруара 1912. године. По свему судећи Миловановић га је потписао на своју руку, ништа не питајући Пашића као председника Радикалне странке. Уговор са Бугарском имао је два дела: један о савезу, јавни, и други, тајни, који је назван „Додатак” (12. маја 1912. године). У основи, био је то одбрамбени савез – у случају да Аустроугарска нападне Србију, Бугарска ће Србији војно помоћи: „Обе уговорне стране обавезују се да притекну једна другој у помоћ целокупном својом снагом у случају, да ма која велика сила анектира, окупира или војнички заузме, ма и привремено, ма који део балканске територије која се сада налази под турском влашћу, ако једна од њих сматра то као противно њеним животним интересима и као *Casus belli*” (чл. 2. Уговора). За ту помоћ Миловановић је Бугарима много тога обећавао и давао. То је управо – „Додатак”, тајни споразум у којем се, у случају унутрашњих нереда у Македонији, предвиђају ратне операције против Турске. Предвиђена је и подела Македоније, Србији припада зона на северу и западу од Шар планине, а Бугарској област источно од Родопа и реке Струме. То су биле тзв. „неспорне области”. Средишња област Македоније остала је нерешена, алтернативно је предвиђена аутономија, а ако до ње не дође, онда се та област дели. За ту поделу утврђени су критеријуми, али је ипак коначну реч требало да да руски цар.

Није Миловановић без разлога потписао уговор са Бугарском. Наиме, он је знао за тајни уговор између Бугарске и Аустроугарске из 1908. године по коме ове две државе треба да нападну Србију, освоје је и поделе. Такође, знао је и да је Бугарска одлучила да по сваку цену заратује с Турском. Миловановић је савез с Бугарском схватио као начин одбране од Аустроугарске. Циљ Србије били су Санџак и територија данашње Албаније, што су били и аустријски интереси, док је Пашић сматрао да циљ Србије треба да представља подела Македоније. Био је то директан напад на Турску, у чијем саставу је била Македонија. Аустроугарска му је остала у другом плану. Миловановић се тога и плашио. Покушао је да спречи Бугарско-аустријски напад до којег би неминовно дошло ако Србија не би склопила савез са Бугарском. Он је желео Бугарску уз Србију и стога је Бугарима прилично попустио. Пашић никада није био сагласан с могућношћу силних територијалних уступака Бугарској. Искористио је прву прилику и обећања прекршио. Да је Миловановић био жив кад се преговарало након балканских ратова, он би своја обећања испунио. Пашић то није урадио. Можда је зато Миловановић и отрован. Уз све ово, Миловановић није веровао у српску војску, сматрао је да је бугарска војска много јача.

Има ту још један моменат који је ишао на руку Пашићу: Србија је била пуна национализма, сви су желели продор на југ јер су тамо старе српске територије, стари српски манастири. Миловановић је сматрао да, иако се у Македонији ломе великосрпске и великобугарске амбиције, она не припада ни Србији ни Бугарској. Становништво Македоније јесте словенског порекла, али није ни српског ни бугарског етничког порекла. Његова је основна идеја била „да Срби морају изаћи на Јегејско приморје, и да Срби смеју имати Бугаре према себи само на источној а не никако и на јужној страни”. У тим расправама учествовао је и чувени Јован Цвијић. Цвијић је 14. јуна 1911. године Аустријанцу Јозефу Баернрајтеру рекао да би Србију више волео да види прикључену Аустроугарској него у савезу са Бугарском, будући да ова има велике амбиције у Македонији, а апетити јој сежу чак до Цариграда.

Пашић није смео да сруши Миловановића и његове преговоре. Миловановић је имао подршку Русије, и Пашић би, ако би га оборио, и сам морао да настави тамо где је Миловановић стао. Уз то, уз Миловановића су биле цела Самостална странка, добар део Радикалне и „Црна рука”. Такође, знао је да би се Аустроугарска, ако би уз Србију била Бугарска, тешко одлучила да нападне на Србију.

Тако је точак почео да се окреће. Након споразума између Србије и Бугарске убрзо су уследили бугарско-грчки (29. мај 1912) и српско-црногорски (27. септембар 1912) споразуми. Тиме је завршено коначно уобличавање Балканског савеза, који је у европској штампи назван „седмом великом силом”.

Иако су преговори вођени тајно, Русија је знала детаље, Француска понешто, довољно да њен председник Савез назове „оруђем рата”. О свему је била обавештена и Немачка и то преко „Црне руке”, организације иза које је ова европска сила вероватно и стајала. Ову претпоставку поткрепљује чињеница о постојању посебних веза које је Апис имао с Немцима. Из страха да би се у будуће ратне суко-

бе могла умешати Аустрија, што би прерасло у европски рат, Русија се трудила да се ратни сукоб ограничи на упаде на Турску територију, и то у балканским оквирима.

Убрзо након потписивања Уговора са Бугарском у марту 1912. године, Милован Миловановић је, 18. јуна те године, умро. Три дана пред смрт био је здрав, држао је говор у Народној скупштини. Његова смрт је велика мистерија – сумњало се да је отрован. Он је у мањим количинама користио стрихнин ради спешивања рада срца, али тешко да је извршио самоубиство. Сумњало се на његовог куvara, вероватно бечког агента. Говорило се чак да је тај исти кувар касније отровао и руског посланика Хартвига. Без икакве сумње, Аустрија није имала већег непријатеља од Милована Миловановића. Његова творевина, Балкански савез, сада је требало да ступи у дејство што се и догодило, али не онако како је он замишљао: „Миловановић би се згрануо да је био жив, кад би чуо да се војска упутила на границу Турске с озбиљном намером да се води ослободилачки рат и да је све удешено да се велике силе не мешају у спор” (М. Протић).

БРАНИСЛАВ НУШИЋ

Бранислав Нушић рођен је 8. октобра 1864. године у Београду. Отац Ђорђе Нуша је био трговац, а сину је дао име Алкибијад. Ова породица имала је још три сина и једну ћерку. Алкибијад, касније је узео име Бранислав, учио је основну школу у Смедереву где је и живео са породицом. Овде је Бранислав први пут и дошао у додир са глумцима и позориштем, у којем је једном приликом замало трагично завршио. Наиме, у једној позоришној представи опалила је напуњена кубура, за коју се није знало да је пуна, и тешко му повредила уста. Стога је остао кривоуст, што се може приметити на неким његовим фотографијама, али

је то вешто прикривао дрковима и француском брадом. Нушић је 1874. године почео у Београду да учи гимназију. Први разред гимназије је понављао будући да га је позориште интересовало више од школе. Од 1882. године је у Београду студирао права и дипломирао 1886. Током студија путовао је у Грац. Пред крај Нушићевих студија, 1885. године започео је Српско-бугарски рата у коме је Нушић учествовао као добровољац.

Током 1886. године изашла му је збирка приповедака *Приповејке једној кајлара*, у којој описује доживљаје из протеклог рата. Због сатиричне песме *Два раба*, коју је написао као припадник Радикалне странке, током 1887. године осуђен је на две године робије, али је помилован након једне године. Од 1888. године био је уредник *Малих новина*.

Током 1889. године изведена је Нушићева комедија *Пројекција*. Исте године му је изашла и збирка приповедака – козерија *Лисцићи*. На извођење *Народног посланика*, ког је завршио 1883. године, чекао је још тринаест година. *Сумњиво лице* је написао 1888, али ће бити изведено тек након тридесет пет година.

Од 1889. Нушић је био службеник у Министарству иностраних послова тако да је

често мењао место боравка. До 1900. године најпре ради у српском конзулату у Битољу, па у Солуну, Скопљу и Приштини. У Битољу се 1893. године оженио са Даринком Ђорђевић са којом је имао две ћерке и сина. Од опозиционара је постао човек режима, више није био друштвени критичар, већ забавни писац.

Истовремено се активно бавио и књижевношћу. Најпре је 1891. године постао уредник листа *Преодница*. Током 1896. године на позорници је изведен *Народни посланик*. Објавио је 1898. године и другу збирку приповедака, *Рамазанске вечери*, у којима описује утиске из Турске. Од 1899. један је од уредника листа *Звезда*.

Секретар Министарства просвете постао је 1900. године, да би потом добио место драматурга и заменика управника Народног позоришта у Београду. Истовремено је и уредник *Позоришног листа*, а изводе му се *Кнез Иво од Семберије* (1900), *Љиљан и аморика* (1901) и *Под староси* (1903).

Без икакве сумње, Нушићев рад је под изразито великим утицајем Јована Стерије Поповића, чију дубину никада није достигао, и Косте Трифковића, што је и сам признавао: „...ја сам после Стерије и Трифковића, трећи по реду

комедиограф у српској литератури.” Стерија је покушавао кроз своју комедију да поучи и просвети, Нушић жели једино да засмеје публику и да јој кроз карикатуру прикаже налицје живота, никога не изводи на суд части, никога не ставља под критику духа. Он од Милована Глишића преузима локалну комедију наравн. Утицао је на њега и Гогољ, мада не подражава гротескни, морбидни дух овог великог руског писца. Нушић је више усмерен ка лакшој комедији хумористичког типа чији је основни циљ да изазове смех. Он сам је за себе увек говорио да је хумориста, а не сатиричар. Савремена критика га није прихватила, замерала му је да је падао у ниску, вулгарну комику, но касније ће гледишта критике бити другачија: „У његовим комедијама, и то оним највреднијим, заједнички живе, једно поред другог, и оштре, луцидне сатиричне инвективе и прости вербални каламбури; и озбиљне трагигротескне ситуације и „гегови” из бурлеске; и водвиљске фигуре и живописни и цјеловити ликови” (Јосип Лешић).

Савременицима је Нушић деловао најпре претерано неозбиљно, онда претерано огорчено, па загрижљиво. Данас се он сматра једним од највећих српских позоришних писаца. Временом је надрастао самога себе и све више је добијао на књижевној тежини и вредности. Слободан Јовановић је за њега говорио да има ђаволску вештину у постављању сцене. Тим више што су његове комедије заседале у стварност, а она је скоро увек банална и прозаична.

Током 1902. године Нушић је дошао у сукоб с влашћу: најпре је био увређен што није постављен за управника позоришта, затим је из протеста отишао у пензију, потом су га поставили за поштанско-телеграфског инспектора, дужност коју је одбио да прими, због чега је опет пензионисан. Ипак, 1903. године постао је шеф Одсека за националну пропаганду, али је након пада Обреновића у Мајском преврату, поново пензионисан.

Од 1904. па све до 1906. године Нушић је био управник Српског народног позоришта у Новом Саду. Током 1906. добио је место заменика драматурга Народног позоришта у Београду. За то време играни су његови комади *Под облацима* (1904), *Свети* (1906), *Данак*

у крви (1907), *Хаџи Лоја* (1908), *Јесења киша*, *Иза дождјих леђа* (1909), *Пути око светиа* (1911), *Народни посланик* (1912).

За све то време објављивао је у више листова (*Дневни лист*, *Борба*, *Самоуправа*, *Београдске новине*, *Тоса*, *Брка*), био је и уредник у *Смедеревском гласнику*, *Малим новинама*, *Преодници*, *Позоришном листу*, а у *Полицици* је објављивао хумористичке текстове под псеудонимом Бен Акиба (1904–1907), касније објављене у три књиге. Њима се посебно дивио А. Г. Матош: „Нушић је рођени новинар, уносећи у ту најновију, најактуелнију врсту наше писмености онај љубезни и забавни начин ћаскања, шале и фантазије, којим журнализам улази у књижевност, а књижевност у журнализам, претварајући ситницу у догађај, и догађај у ситницу, стварајући од фелтона, кронике, листића, свакидашњи прилог о свакидашњој људској комедији, која кроз дневник улази у трагичност свјетске историје.”

Током 1912. године постављен је за окружног начелника у Битољу, али је већ 1913. управник Народног позоришта у Скопљу, где и уређује лист *Српски јуџ*.

Свеукупно, види се да је јако заузет, нема времена да чита, једва нађе времена да пише. Нушић је волео друштво, још више жене и његов је живот стална кубура с њима. Помало је и боем, али никада алкохоличар. Ипак, био је савршен муж, отац и домаћин. Његова супруга Даринка, рођена Боди, била је изузетно вредна и пристојна жена. Иако друштвено веома активна у разним женским удружењима, успешно је водила и одржавала кућу, омогућујући свом супругу да се бави књижевним послом. Нушић је устајао рано, пио јаку кафу и у кратком собном капуту седао за писаћи сто и почињао да пише: „На тај начин ја прве своје дневне сате отмам од других обавеза себи, јер сам онда и најсвежији и најпридранији. Кад се обријем, доручкујем и обучем, па изађем из куће, онда свету припада оно што ми преостане од моје духовне свежине, јер нећу да је арчим на шта било још од сабајле.”

Увек је био елегантан, носио је само најлепше кравате, шешире и ципеле, као и жакет, а посебно тзв. врскапуте. Ипак, он није био роб

моде. Превнше је пушио па је патно од сипње и због тога је волео прегрејане собе. Памте га као ретко љубазног човека, госте је увек при- мао весело, намећући шаљиву конверзацију, а смејао се више грлено него отворених уста. Његова два брата и отац, стари Нуша, били су такође духовити. Смисао за хумор била је њихова породична црта. Насупрот њима, син Бранислава Нушића – Страхина веома леп, одлично васпитан, нешто рошав, није био духовит.

Током 1915. године породица Нушић доживела је породичну трагедију: син Страхина је погинуо. Мајка никада више није скинула црнину. Бранислав Нушић је са српском војском прешао Албанију, а затим је отишао у Француску, Швајцарску и Италију.

Након завршетка Првог светског рата Нушић је био управник Народног позоришта у Скопљу, потом начелник Уметничког одељења у Министарству просвете. У то време су приказивани његови комади: *Два лојова* (1919), *Наход*, *Сумњиво лице*, *Свејски рај* (1923).

Са Црквом је дошао у сукоб због свога *Находа*, тако да је на њега 1922. године бачена анатема. Следеће, 1923. године поново је пензионисан, али је 1925. у Сарајеву постављен за управника Народног позоришта. Његова чувена *Аушобиографија* објављена је 1924.

Током 1929. године био је библиотекар у Народној скупштини и исте године је пензионисан. То је време када се приказују: *Госпођа министарка*, *Велика недеља* (1929), *Предговор*, *Мистер долар* (1932), *Ожалошћена породица* (1934), *Ујез*, *Свиња Аналфабејта* (1935), *Др* (1936), *Покојник* (1937).

У овим комедијама, које спадају међу његова најбоља остварења, види се да је смех основно и битно обележје његових дела. „Његова комика није апстрахована од стварности,

није, дакле, апстракција и фикција, мајсторска вештина у некој врсти жонглераја духом. Она је сва обојена колоритом средине, она има њен дах, њен мирис, њен тон, она је сама собом увек један податак о њој. Редак је мотив код Нушића који не би нешто присно, блиско, познато откривао, који не би био одјек већ виђенога или чувенога, доживљенога, нечег чему смо се већ негде и некад могли насмејати” (Милан Богдановић). Остало је запамћено неколико изузетних ликова попут Јованче Мицића (*Обичан човек*, *Пућ око свејта*), Јеврема Прокића (*Народни посланик*), министарке Живке (*Госпођа министарка*) и других. Сви су они стварни ликови из савременог српског друштва. То су грађански, бирократски ликови. Средиште збивања у свим Нушићевим комедијама је породица, а радња се увек одиграва у садашњости. То се нарочито да видети у *Ожалошћеној породици*, у којој је писац донео колективни портрет једне велике породице чији сви чланови покушавају да се дочепају покојникове имовине.

Популарност Бранислава Нушића никада се није могла посматрати уско, он није био пролазно модеран, од својих првих књижевних наступа па надаље, све до данас (а данас можда и више него раније), он је у тесном додиру са сваком средином и добом. Био је у своје време савремен, а савремен је и данас. Ђорђе Јовановић је написао: „Нушић се својим непрекидним и обилним радом провлачи кроз нова историјска раздобља, углавном је кроз сва та нова раздобља савремен.”

За члана Српске академија наука изабран је 1933. године. Исте године му је објављен и роман за децу *Хајдуци*.

Бранислав Нушић се упокојио у Београду 1938. године.

ЈОВАН ЦВИЈИЋ

Јован Цвијић рођен је 12. октобра 1865. године у трговачкој породици у Лозници од оца Тодора и мајке Марије као треће од шесторо деце. Основну школу завршио је у Лозници, а гимназију у Шапцу и Београду. Говорио је да су професори Ранко Петровић (физика) и Владимир Карић (географија), обојица из Шапца, у њега усадили идеје које ће га пратити целог живота. Биле су то и социјалистичке идеје: „Али су социјалистичке књиге биле главно. Њихове мисли су биле у сагласности са идеализмом који сам у себи од мајке имао. Све друго, осим мисли о срећи човечанства, постало ми је споредним” (Јован Цвијић).

У Београду је 1888. године завршио студије Математичко-природњачког одсека Велике школе. Већ тада је увелико вршио географска истраживања и испитивања по Србији (у јулу 1885. године по Церу и Ваљевским планинама, следеће године у околини Београда), а онда и по другим подручјима Балканског полуострва. Његова главна пажња усмерена је ка морфолошким, хидрографским и тектонским проблемима. У лето 1887. године објављен му је и први научни рад *Прилој географској терминолоји нашој*. Касније ће своју пажњу проширити и на антропогеографска, етнографска и етнопсихолошка истраживања.

Најпре је предавао географију у Другој Београдској гимназији, да би већ 1889. године, 22. јануара, у Бечу докторирао на географији и геологији с тезом под насловом *Das Karstphänoten*. Вратио се у Београд и постао професор на Великој школи, где је радио тридесет и четири године, све до 1927.

Јован Цвијић је 1894. године основао Географски завод, прву географску установу у јужнословенским земљама, у оквиру ког је развио тзв. географски семинар. Током 1910. године основао је и Српско географско друштво, прво географско друштво на Балканском

полуострву. Само две године касније почео је да излази часопис *Гласник Српској географској друштва*, који се и данас редовно објављује.

Цвијић је био веома цењен и у међународним научним круговима. На Карловом универзитету у Прагу био је 1902. године, изабран за редовног професора физичке географије али позив није прихватио. Током школске 1907/8. и 1919/20. био је ректор Универзитета у Београду. Као цењен стручњак биће биран за председника Српске краљевске академије наука и Географског друштва у Београду, почасни је доктор Филозофског факултета Чешког универзитета у Прагу, као и Сорбоне у Паризу, почасни и дописни члан многих географских, етнографских, природњачких и других стручних и научних друштава.

За његова научна испитивања и радове Географско друштво у Лондону одликовало га је златном медаљом енглеског краља, Географско друштво у Паризу златном и сребрном медаљом, Географско друштво у Вашингтону златном великом медаљом итд. Многа одликовања је одбио. У периоду од 1921. до 1927. године био је председник Академије наука.

Јован Цвијић је имао извесног учешћа и у политичком животу Србије свога времена,

интензивније од Мајског преврата 1903. године. Преврат је дочекао с великом надом, па у једном писму каже да је у Србији „настало тако морално пречишћавање да нам је лакше и гледамо ведрије у будућност”. Од тада је био у појединим дипломатским мисијама (Лондон 1906. и 1915, Париз 1915. и 1916–1920), а као председник Етнографског одбора наше делегације учествовао је и на Мировној конференцији у Версају 1919/20. године, где је одиграо извесну улогу у одређивању граница. У време Првог светског рата био је у Швајцарској, предавао је и у Паризу на Сорбони итд. Написао је десетак чланака о актуелним политичким догађајима (анексији Босне и Херцеговине, стварању нове државе, итд.). У време када је требало да се донесе Видовдански устав 1921. године, пред његовом кућом могло се видети и до стотину фијакера и аутомобила многих политичара који су долазили на консултације. Неколико прилика да буде председник владе није искористио; чак је одбио позиве да буде њен члан.

Цвијићева дела знатно су утицала на развитак географије у Србији. Током живота издао је бројне радове. За морфологију и хидрологију краса, о чему је објавио чак 47 чланака и студија, интересовао се целога живота. Први његов рад те врсте је *Ка познавању крша Источне Србије* (1889). Веома су значајни његова докторска дисертација *Карсџи. Географска монографија* (1893), и други радови на ове теме, нпр. *Карсџина поља западне Босне и Херцеговине* и *Географија кречњачких шера, што је последњи рад у том низу.*

Цвијићева открића о глацијалним траговима на балканским планинама представљала су праву научну сензацију. Цвијић је, наиме, доказао да су балканске планине биле заглецерене током плеистоцена, што је мање-више било непознато. О томе је објавио више радова, најпре *Трагове старих лечера на Рили* (1897), прво домаће глациолошко дело. Цвијић је на планину Рилу одлазио 27 пута, а у јулу 1896. дошао је до сигурних резултата. Уследио је рад *Глацијалне и морфолошке студије о планинама Босне, Херцеговине и Црне Горе* (1899), затим *Легено доба у Проклешијама и околним планинама* (1913). Сва своја сазнања о глацијацији Ловћена, Шаре, Јакупице и Перистера

синтетизовао је у *Новим резултатима о глацијалној ејоси на Балканском полуострву.*

Исто тако, интересантне су Цвијићеве хипотезе о Панонском језеру и постанку и развоју мореуза на Балканском полуострву. Његов рад *Језерска џасџика Шумадије* изазвао је контроверзе. Тврдио је да је Панонско језеро отекло према истоку кроз данашњи Ђердап, а касније је тражио хидрографску везу Панонског и Егејског језера. О постанку Босфора и Дарданела писао је у три маха. Суштину своје хипотезе најдетаљније је образложио у раду *Геоморфологија II* (1926).

Писао је научне радове о балканским језерима, а најистакнутији су *Основе за географију и геологију Македоније и Сџаре Србије, Атлас Језера Македоније, Сџаре Србије и Ејира* – управо тезе из ових радова биће „основа за лимнолошко познавање великих тектонских језера, као и за познавање тектонских језера на територијама Грчке и Албаније”. У тим проучавањима Цвијић је највише пажње обратио на Дојранско, Охридско и Преспанско језеро. *Атлас Језера Македоније, Сџаре Србије и Ејира* остао је и до данас јединствено дело у нашој природњачкој литератури, слично дело „све до данас није издао ниједан научник, ниједан хидролошки научно-истраживачки институт” (С. Станковић).

Сам је много пута говорио да му је геоморфологија највећа преокупација. Њоме је започео свој научни пут (докторска дисертација), а њоме га је и завршио издавши два приручника *Геоморфологија I* (1924) и *Геоморфологија II* (1926). Обе књиге су обимне, прва има 588 страница текста, 12 карата, 420 скица, 94 фотографије итд.; друга има 506 страница, 436 фотографија и карата у тексту и 156 фотографија и карата у прилогу.

Многи сматрају да је Цвијићева тротомна монографија о Старој Србији и Македонији (укупно 1.272 странице), заправо његово животно дело. Овде наш научник „није изложио само географију и геологију бројних балканских области, него је дао свеопшту научну монографију – енциклопедију европске Турске из тог времена. Таквим делом не располаже ниједна крупна целина Југославије или Балканског полуострва” (Р. Лазаревић).

Вредни Цвијић оставио је и десетак обимнијих антропогеографских радова, а први је био *Антропогеографски проблеми Балканског полуострва* (1902). Ту је изложио најширу методолошку основу истраживања миграција и порекла становништва: „О њима сам највише размишљао, она су била средишта ових наших студија, највећи део нашег рада у Географском семинару њих се тицао, кореспонденција са сарадницима поглавито се око њих креће” (Јован Цвијић).

Између осталог, Цвијић је направио јасну разлику међу типовима сеоских и градских насеља, па и у самом поимању села. Врло смело је издвојио и неколико типова села (старовлашки, власински, скопски, мачванско-јасенички, читлучки). Двадесет година касније у делу *Балканско Полуострво и јужнословенске земље* ту ће типологију проширити за још неколико врста сеоских насеља. Такође, први пут у српској географској науци детаљније је разматрао куће, као основне ћелије свакога насеља. Много је врста кућа фотографисао, описао; неки типови су временом ишчезли.

Јован Цвијић је био редак визионар. Јасно је упозоравао на то да су Срби вековима проширивали свој етнички простор, тако су се измешали са Хрватима, а негде и са Словенцима. Расули су се по средишним и западним балканским земљама, удаљили од матице, пре-

нели свој штокавски говор и низ фолклорних одлика. Због тога су сеобама испразнили своју историјску колевку: Косово, Метохију и Стару Рашку. Те су просторе све више заузимали исламизирани Албанци, из њих продирали на исток, североисток и север. Цвијић је упозоравао да је фронт „према Албанцима најслабија страна српског народа и уопште Словена Балканског Полуострва”. Супротно Србима, Бугари су најбоље прошли: очували су своје етнографске области, а на добитку су „што нису готово нигде у контакту са физички тако јаким народом као што су Арбанаси”.

Цвијић је истраживао и писао и о психичким особинама Јужних Словена, о чему нико пре њега није говорио. Својим радовима је ударио темеље новој науци – етнопсихологији. У тим истраживањима издвојио је поједине психичке типове – динарски, централни, источнобалкански, панонски – варијетете и групе.

Као писац Цвијић је, могуће, највећи стилиста којег смо имали. Био је врстан говорник, сматра се једним од најталентованијих говорника у српској историји. Због свих тих особина он „нам изгледа осамљен, као неки огромни шумски храст, горостас, коме се враћамо из шумарака, дивећи се његовој висини и снази” (М. Стојимировић).

Јован Цвијић се упокојио 16. јануара 1927. године у Београду.

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ АЛАС

двадесет и шест година Михаило Петровић је имао изузетно образовање.

Након повратка из Париза у Београд изабран је за професора математике на Великој школи, да би на новооснованом Београдском универзитету 1905. био постављен за редовног професора теорије математике. Од 1900. године члан је Српске краљевске академије, а био је и члан више иностраних академија наука и великог броја научних друштава. Носилац је бројних одликовања. Није имао породицу, живео је са сестром Маријом и њеним мужем Живојином Перићем, професором Правног факултета у Београду.

Живот Михаила Петровића био је веома једноставан, без неких великих скокова или промена. Савременици тврде да је био врло скроман, скоро аскета. У радној соби имао је гвоздени војнички кревет, писаћи сто, и неколико „мајсторских писама“ (диплома) на зидовима. Према свим људима се опходио једнако, на факултету портири често нису знали ко је то „господин доктор Михаило Петровић“, али су увек знали када је неко тражио „Мику Аласа“. Није био присутан у јавности, није давао изјаве за штампу, само је једном, када је промовисан у почасног доктора Филозофског факул-

тета, рекао за новине: „Бог је сведок да овоме ништа нисам крив“ (*Полиџика*). Нико га никада није видео у фраку, смокингу или реденготу, а извесно је да на глави никада није носио цилиндар.

Међутим, Михаило Петровић је оставио веома велики број научних радова и то из различитих области – математичке анализе, механике, математичке физике, математичке хемије, геометрије и опште феноменологије. Осим тога, писао је и књижевне текстове, путописе, историјске и етнографске књиге, па чак и више стручних радова из рибарства, будући да је био пасионирани пећарош. Његови су радови штампани као засебна дела на српском и француском језику, или као расправе у публикацијама Српске академије наука, Југославенске академије знаности и умјетности, Академије наука у Паризу, Чешке сполечности наука итд.

Библиографија Михаила Петровића броји 257 научних и стручних радова. Центар његовог рада скоро стално је била класична математичка анализа, у његово време називана модерна анализа: „то је анализа која се бави испитивањем, тј. откривањем особина разних реалних или комплексних функција које су дефинисане потенцијалним редовима, одређеним интегра-

лима или решењима диференцијалних једначина” (Ј. Д. Кечкић). Дакле, то су високостручни радови, разумљиви једино стручњацима, у своје време и те како примећени: „Петровић није само национални великан, већ он и у међународним релацијама представља лепо име” (Д. С. Митриновић).

Научни резултати Михаила Петровића имали су утицаја и на развој тзв. београдске математичке школе. Садржани су у тезама првог београдског доктора математике М. Берића, као и другог доктора математичких наука С. Марковића. Лепо је написано да је Михаило Петровић створио тзв. „кошницу научног рада” (*Полиџика*). Тражио је да се у свим издањима Академије додају изводи, тзв. резимеи на француском или немачком, што ће од 1922. године постати стална пракса. Многе своје радове објављивао је у иностранству, тако да је међународна јавност била упозната с његовим радом.

Михаило Петровић је остао запамћен и као добар наставник: „Михаило Петровић волео је свој наставнички позив. Његова предавања одликовала су се једноставношћу и она су привлачила студенте. Петровић је имао строго мерило које је пренео и на своје ученике и тиме је у знатној мери допринео да настава математике у нашој средњој школи заузме лепо место” наводи један од његових ученика. Он је заслужан за правилно постављање и вредновање математике као науке у Србији.

Много је радио у још једној области – криптографији. Наиме, Михаило Петровић је имао чин инжењеријског потпуковника у резерви и војска га је још 1898. године ангажовала за израду система шифровања. Његови системи су били у употреби све до 1941. године: „Обимност ових послова, као и добијени нови резултати у криптографији, дају за право да се криптографија третира као посебна област Петровићевог рада” (Д. Трифуновић).

Петровић се бавио и проблемима математичког моделирања, односно аналогним рачунским машинама. За тзв. хидроинтегратор, машину којом се решавају одређене класе ди-

ференцијалних једначина, добио је на Светској изложби у Паризу 1900. године бронзану медаљу. Уз ову машину патентирао је још пет проналазака, а патент који се односи на вечити календар реализован је у више хиљада примерака.

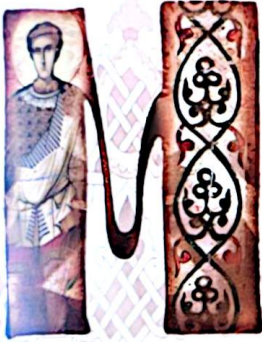
Много је путовао: „Било је година када од 365 дана Петровић није био у Београду од 210 до 258 дана” (Д. Трифуновић). У лето 1931. прешао је као члан међународне научне експедиције преко најсевернијих делова Шпицберга, Гренланда и Исланда. Упознавао је Ескиме, био у лову на китове итд., а све је описао у својој првој књизи путописа. Друга књига путописа говори о његовом шестонедељном путовању по Атлантику, трећа књига о путовањима по Северној леденој области (преко Њуфаундленда и Лабрадора) 1933. године, а четврта описује путовања по Јужној поларној области. Овим путописима постао је класик српске путописне прозе.

Рибарство је нераздвојан део Петровићевог живота. Из здравствених разлога, још од младости, много је времена проводио на обалама Саве и Дунава. Ту је упознао професионалне рибаре, тако да је 1882. године постао рибарски шегрт, 1888. је положио испит за рибарског калфу, а 1895. године и за рибарског мајстора. Имао је успеха у пецању, ухватио је сома од 120 кг, смуђа од 16 кг, и имао рекордан улов кечига од скоро 200 килограма. Зато су га називали „мајстор Мика”, „Мика Алас”. Написао је и неколико књига из области рибарства. Учествовао је у многим активностима повезаним са унапређењем рибарства у Србији, био је и члан комисије за писање закона о слатководном рибарству.

Био је веома дружељубив. Основао је „Свирачко друштво СУЗ”. Успешно је свирао виолину. Знао је преко 700 мелодија народних игара, 240 мелодија народних песама, итд. Неке од њих су снимљене на грамофонске плоче, али су, нажалост, у бомбардовању Београда 1941. снимци уништени.

Михаило Петровић Алас је умро у Београду 8. јуна 1943. године.

МИХАИЛО ГАВРИЛОВИЋ

Михаило Гавриловић рођен је 8. маја 1868. године у Алексинцу, у сиромашној породици судског писара друге класе. Основну школу и ниже разреде гимназије завршио је у Књажевцу, а даље се школовао у Нишу. Студирао је на Великој школи у Београду на Филозофском факултету. Већ тада је написао рад о Јовану Рајићу који је објављен у *Етнографској крџи српских земаља* (1891). Студије је завршио 1891. године, а од 1892, када је положио професорски испит, радио је као професор у Нишу. Усавршавао се у Паризу 1893, а током 1899. године докторирао је на Сорбони са тезом *Уговор*

закључен у Паризу 1259. између Луја IX, краља Француске и Хенрија III, краља Енглеске. У Србију се вратио као изграђен научник првог реда, постао је присталица „нове француске школе која ради на основу изворне грађе и која не тежи за књижевним ефектима него за тачним утврђивањем чињеница” (Слободан Јовановић).

После повратка у Београд, Гавриловић је именован на место управника Државне архиве у Београду (данашњи Архив Србије). Сматра се утемељивачем архивистичке службе у Србији. О томе у каквом је стању затекао архивску грађу писао је један бечки лист: „Акти појединих министарстава и судова, чији је број велик, и који потичу од времена оснивања српске државе под Карађорђејем и Милошем Обреновићем, лежали су деценијама на подовима и по подрумима, испрметани једни преко других, занемаривани од стране домаћих истраживача и неприступачни европским научницима”. У то време у Архиву се налазило највише грађе из XIX века, па је Гавриловић почео да изучава историју Србије тог периода.

Гавриловић је десетак година провео у Архиву, а онда је премештен у дипломатију. Био је посланик на Цетињу (1911–1914), у Ва-

тикану (1914–1917) и Лондону (1919–1924). Једно време је био помоћник, а потом заступник министра иностраних послова. Био је и кандидат за првог министра иностраних послова Краљевине СХС.

Михаило Гавриловић је био „необично трезвен и разборит човек, са великом радном енергијом и са много методе у раду, који се могао корисно употребити за разноструке послове. Као професор средње школе био је изврстан предавач, и ја сам налазио његове дивше ђаке који су се, после толико година, још са задовољством сећали његових предавања из историје. Као управник Државне архиве у Београду он је имао да створи ту установу ни из чега. Ако је Државна архива прикупила тако огромну грађу о Србији XIX века, а ако је ту грађу тако лепо средила, то је, на првом месту, његова заслуга” (Р. Одавић).

Током 1908, 1909. и 1912. године Гавриловић је објавио монографију *Милош Обреновић*, у три књиге у којој је детаљно обрађена владавина кнеза Милоша Обреновића почев од Букурештанског мира до Хатишерифа из 1833. године. Гавриловић је користио необјављену и архивску грађу, како домаћу тако и страну, и створио изузетно историјско дело. Због тога

што је највише користио необјављену грађу, Слободан Јовановић га је назвао „историк архивар”. Будући да је користио обиље докумената створио „је најдокументованије дело наше историографије о XIX веку. Оно је постало узорно истраживачко дело које су следили многи потоњи историци” (Р. Љушић).

Гавриловићев рад је један од најбољих историографских радова српских историчара уопште: „Свог Милоша Обреновића Гавриловић је писао на основу потпуног знања о Србији Милошева доба с много дивљења за политички таленат кнежев, особито у вођењу спољне политике. Но он није упао у панегирички тон него је непристрано приказао и слабости Милошеве владе нарочито у унутрашњој политици” (Н. Радојчић). Писао је веома лако, прегледно, јасно. Обимну монографију је складно укомпоновао „с главама и поглављима пријатно заокруженим и међусобно одвојеним, подсећа на грађевину правилних линија и размера тако подешених да њена величина не оптерећује посматрача ничим тешким, а камоли гломазним” (Р. Самарџић). Читање његове књиге не замара, напротив, веома забавља, читалац му верује без резерве. Јован Скерлић је нагласио да „савесност, објективност и духовно поштење” стављају Гавриловића „високо над онима који су проучавали историју Србије у XIX веку. Он је први научни историк нове Србије, и човек коме се потпуно може веровати”. Гавриловић је истраживач који има у себи сна-

ге и уравнотежености, али и способности да своју историјску монографију претвори из научног рада у право уметничко дело. Иако у њој нема „ни полета идеја, ни излива осећања, ни живописности стила”, она обилује мноштвом факата, трезвеношћу, потпуним доживљајем писца онога о чему пише.

Монографију је Гавриловић завршио пре одласка у дипломатију и зато она није обухватила цео живот Милоша Обреновића. Припремио је и четврту књигу, али је рукопис пропао током Првог светског рата.

Поред ове монографије Гавриловић је приредио и француску архивску грађу о Првом српском устанку под насловом *Исјиси из Париских архива. Грађа за историју Првој српској усјанка*. Ово је прва збирка објављених докумената о српској револуцији. Остали његови разни текстови су, током 1926. године, сабрани под насловом *Из нове српске историје*.

Гавриловић је зачетник научног изучавања српске историје XIX века: „проучавајући доба кнеза Милоша, Гавриловић се трудио да проучи унутрашњи развој Србије и све њезине везе с осталим државама. Тако је постигао да су му историјски радови свестрани и дубоки. По начину концепције крећу се они правцем Ранкеових студија из српске прошлости, који је модерни српски историјски развој проучавао као део светског” (Н. Радојчић).

Михаило Гавриловић се упокојио у Лондону 1. новембра 1924. године.

СТАНИСЛАВ БИНИЧКИ

Станислав Бинички рођен је у Јасици код Крушевца 1872. године. У Нишу је похађао гимназију и учио да свира виолину и флауту. Већ тада је спремао композиције за ђачки оркестар. Након матуре 1890. године, у Београду је уписао Филозофски факултет и постао члан Академског певачког друштва „Обилић” и Београдског певачког друштва. Такође, основао је Академско музичко друштво у ком се негује инструментална (оркестарска) музика. Од 1894. године Бинички је предавао математику у Лесковцу. Ту је основао Певачко друштво „Бранко”, и написао *Збирку њесама из околине Лесковца* за мешовити хор. Већ

следеће године добио је стипендију и отишао на минхенску Музичку академију на студије композиције. У Минхену се оженио са Мирославом Фридом Бланк. У овом немачком граду извођене су неке његове композиције (хорови на стихове немачких песника), а он је наступао као соло певач и диригент.

Вратио се у Београд 1899. године и у потпуности се посветио музици. Уз помоћ Стевана Мокрањца и Цветка Јаковљевића основао је Српску музичку школу, постао је диригент тек формираног београдског Војног оркестра са којим је доста радио и у Народном позоришту приређивао симфонијске концерте. С њим је 1899. године извео своје прво оркестарско дело *Из мога завичаја*, писано на основама народних мотива. Компонувао је увертиру и сценску музику за Нушићеву бајку *Љиљан и оморика* (1900), потом увертиру и симфонијски интермеццо (типично програмска музика) за Војновићеву драму *Еквиноцио* (1903), музику за Нушићеву комедију *Пуш око свећа* и драму *Наход*. Током 1904. године основао је Музику краљеве гарде, чији је диригент био све до 1920. године.

Штампа је забележила доста похвала на његово деловање као хоровађе више певачких друштава као што су Типографско певачко дру-

штво „Јакшић”, затим „Обилић”, па Певачка дружина „Станковић” са којом постиже највише успеха када 1908. године у Београду изводи ораторијум *Сиварање свећа*, *Седам речи Христових* (Јозеф Хајдн) и 1910. године Бетовенову *IX симфонију*. Током 1911. године гостовао је у Русији у Одеси и дириговао хором од око двеста певача и оркестром од стотинак музичара. Био је то редак спектакл. Пред Први балкански рат управљао је извођењем ораторијума *Васкрсење* Стевана Христића. Такође, организовао је прве оперске представе у Народном позоришту у Београду, спремио је и дириговао опере *Трубадур*, *Тоска*, *Чаробни сирелац*, *Мињон* и др. Након Првог светског рата радио је у Музичкој школи „Станковић” као директор и професор, а од 1920. године је први директор тада основане сталне Опере Народног позоришта. Заменио га је 1924. године Стеван Христић.

Станислав Бинички је компоновао посебно славан *Марш на Дрину*, којим се прославио по целом свету. Компонувао га је у Ваљеву, у време када је српска војска била у офанзиви након велике победе на планини Церу. Када је ова композиција 1960. године, изведена у истоименом филму, Бинички постиже изузетну популарност и своју праву ренесансу. Тада је

урађено преко 20 домаћих и страних аранжмана ове композиције, као и стотинак дискографских издања широм света.

Од осталих композиторских радова Станислава Биничког треба споменути прву српску оперу *На уранку* (1903), и хорске композиције из збирке *Сељанчице*. Писао је и духовне композиције, од којих треба посебно истаћи

Литургију и *Ојело*. Писао је и музичке критике, али су оне, у односу на композиторски и диригентски рад, мање битан део његовог деловања.

У бомбардовању Београда 6. априла 1941. године Станислав Бинички је рањен, али се никада није потпуно опоравио. Упокојио се 15. фебруара 1942. године.

